Állampolgárság

Szerző: KISTELEKI Károly
Affiliáció: adjunktus, ELTE ÁJK
Rovat: Alkotmányjog
Rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András
Lezárás dátuma: 2023.11.13
Idézési javaslat: KISTELEKI Károly: „Állampolgárság” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) http://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyjog-allampolgarsag (2024). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az állampolgárság az egyén és az állam sajátos jogviszonya, ami az állam fogalmi elemei (terület, lakosság, főhatalom/szuverenitás) közül az államot alkotó néphez köthető, az állam személyi felségjogának megnyilvánulása, és olyan személyhez fűződő jogállást eredményez, amely független az adott állampolgár helyváltoztatásától, de alapvetően területi jelleggel a lakáshoz, tartózkodáshoz kötődik. Jogi szerkezete az állami főhatalomnak való alávetettsége folytán kógens és kötelezést tartalmazó szabályok összessége, amely egyúttal tartalmaz közpolitikai jogokat és szabadságokat is. Elsődleges tartalommal alapvetően a belső jog tölti meg, de erőteljes nemzetközi jogi vetülettel is rendelkezik. Szerkezeti elemeiben vannak morális, kulturális és történeti „töltetű” jogon kívüli elemek is. Ezek a nemzettudattal gyakran összemosódó területek az állampolgárság szubjektív összetevői, amelyek aztán idővel érzelmi kötelékké sűrűsödhetnek össze. Az állampolgárság jogszabályi megvalósultságában tükröződhetnek az adott állam politikai elitje által választott nemzetkoncepció elvei. Az állampolgárság teljességét így ezen objektív és szubjektív összetevők összessége eredményezi. Egyszerre státus és jogviszony, amelyben kifejeződik, hogy a polgár része az államot alkotó népességnek, jogok és kötelezettségek alanya, viszonya az állammal ezekben manifesztálódó jogviszony és egyben része a haza, a nemzet iránti kötődés és elkötelezettség, ami a jogi mellett az állampolgárság erkölcsi tartalmát domborítja ki.

Tartalomjegyzék

1. **Az állampolgárság meghatározásának tudományos megközelítései**
2. **Az állampolgárság magánjogi és jogon kívüli elemei**
3. **Az állampolgárság főbb tartalmi elemei és szabályozási elvei**
4. **Állampolgárság és nemzetközi jog**
5. **Az állampolgárság keletkezésének jogcímei**
6. **Az állampolgárság megszűnése**
7. **A hontalanság állampolgársági vetületei**
8. **JEGYZETEK**

1. Az állampolgárság meghatározásának tudományos megközelítései

[1] Az állampolgárság tudományterületi besorolása nem határozható meg egyetlen szempontrendszer alapján, mivel az állampolgárság az állam- és jogtudományokon kívül a szociológiát, a demográfiát, a közgazdaságtan és a történettudomány számos ágát is érinti. Az állampolgárság tehát nem pusztán jogi, hanem interdiszciplináris, bizonyos értelemben multidiszciplináris téma.[1] Az állam- és jogtudományi megközelítése is plurális, hiszen az állampolgársági jogot különböző államokban eltérő jogágakban – a magánjog, a nemzetközi magánjog, a nemzetközi jog és a közjog keretein belül – tárgyalják.

[2] Az állampolgárság jogági besorolása hosszabb jogtörténeti fejlődés eredménye. A legkorábbi elméletek a *magánjog* körébe sorolták, mivel az állampolgárság modern jogintézménye a francia forradalom törvényhozása körében alakult ki, s Napóleon *1804-es polgári jogi törvénykönyve (Code Civil)* személyekről szóló fejezetében kapott helyet. A Code Civil a napóleoni háborúk időtálló hatásaként az európai magánjogi fejlődés hajtóerejévé vált, ebből fakadóan Európa legtöbb államában az állampolgárságot a magánjog keretében tárgyalták.

[3] Az állampolgárság történeti kifejlődésének voltak *előképei,* amelyek nem tekinthetők mai értelemben vett állampolgárságnak, de annak egyes elemeivel már rendelkeztek. Így az ókorban a városállamok, kiemelten a görög poliszok esetében a *polgári státus* főként a polgárok közötti kapcsolatot jelentette leszármazási alapon származtatott tagság alapján, illetve magában foglalta a városállami tagságból fakadó jogokat és kötelezettségeket, különösen a politikai és a gazdasági jogokkal való rendelkezést és bizonyos feltételek fennállta esetén a politika életben való részvétel jogát.[2]

[4] A polgári státusz legfontosabb jellemzője a személyi kapcsolat, ami az ókor legjelentősebb birodalmában, a Római Birodalomban a *római polgárság* jogintézményében öltött testet. A római jog személyi joghatóságon alapult, a római polgárokra vonatkozott függetlenül tartózkodásuk helyétől. A római polgárság a Római Birodalomban való tagságot jelentette, amely személyi kapcsolati alapon – főként leszármazással – jött létre. Tartalmát tekintve politikai, vagyonjogi és családjogi jogképességet adott birtoklójának, a kötelezettségi oldala az adófizetésben és a légiókban való szolgálatban manifesztálódott. A Birodalom teljes területére kiterjedően a lakosság státusát Caracalla császár 212-ben kibocsátott *Constitutio Antoniniana de Civitate* rendelete rendezte, amelyben a provincia valamennyi városa municipiumi státust kapott, s ezzel azok szabad lakosai teljes jogú római polgárokká váltak. A polgárság ókori felfogásának végpontja Justinianus kelet-római (bizánci) császár rendelete, amelyben a birodalmi lakosságát két kategóriába, a császár alattvalói és a rabszolgák közé sorolta, s ez már átvezet a középkori országokban általánosan használt *alattvalói státus* kategóriájába.[3]

[5] A középkorban az uralkodók alattvalói közé a *korporációs tan*[4] alapján létrejövő *rendek tagjai* – a nemesség, a papság és a városi polgárság – tartoztak, miközben a személyek 90–95%-át kitevő, szabad státussal és teljes, önálló jogképességgel nem rendelkező jobbágyok csak közvetetten, földesuraikon keresztül kötődtek az uralkodókhoz.

[6] A korporációs eszme alapján létrejövő rendiség a társadalom jogállással rendelkező rétegének szerződését jelenítette meg. Viszont a társadalom szerződéses típusú szerveződésével kapcsolatosan a felvilágosodás eszmetörténeti korszaka olyan új gondolatokat hozott, amik mentén szerveződve kikristályosodott a szuverenitás új minősége – előkészítve ezzel a nagy francia forradalom jogalkotásában immáron objektíven is testet öltő új nemzet- és állampolgársági felfogást. Ennek a forradalomnak a viharában született meg a francia politikai nemzet, amely egyben a modern nemzet születése is, ahol a „régi rend” társadalmi alapelve, a kiváltságos státus helyébe lépett a „társadalom mint minden ember” kategóriája, s létrejött a jogi formába öntött új típusú viszony az állam és az azt alkotó politikai közösség között: megszületett a modern *állampolgárság.*

[7] A XIX. században az iparosodás és a gazdaság liberalizációja következtében felerősödő migráció, illetve az utazási szabadság[5] növekedése előtérbe helyezte az állampolgárság jogi szabályozását. A nemzetállami felfogás rohamos elterjedése a nemzet jogi keretrendszerbe foglalásának igényét hozta elő, s mindezek a hatások vezettek ahhoz, hogy az állampolgárság az 1800-as évek második felében a törvényi szabályozás önálló tárgyává vált.[6]

[8] Az új jogintézmény elméleti alapjait az egyén és az állam vagy az azt megjelenítő uralkodó közötti kapcsolatot a *természetjogon* alapuló felfogás a felek szabad akaratával és az annak fundamentumán létrejövő *társadalmi szerződéssel* magyarázta. Ennek a nézetnek kiemelkedő képviselője volt André Weiss, akinek elmélete a rousseau-i, az ember természetes jogait interpretáló koncepción nyugodott. Weiss feltételezett egy *„ősi", általános értelmű állampolgársági szerződést,* amelynek két alanya egy adott állam és polgárainak összessége. Ez az „ősi" általános szerződés az alapja a *különös állampolgársági szerződéseknek,* amely a szerződő felek megegyezésével jön létre.[7] Ezzel a szerződéssel létrejön *az állampolgár státusa,* amely egy olyan állapot, amit aztán a polgár általában haláláig megtart és ebből a státusból egyéb polgári jogi következmények is származhatnak. Ez a korai státuselmélet – amely elsősorban a német nyelvű irodalomban terjedt el – az állampolgárság önálló jogintézményi jellegét emelte ki és nem helyezett hangsúlyt sem a belőle származó jogokra és kötelezettségekre, sem pedig az állami akarattal szembeni garanciák megteremtésére. A Harvard Egyetem által 1930-ban készített, az állampolgárság szabályozásáról szóló tervezet is státuszként fogta fel az állampolgárságot:

> [az] állampolgárság egy természetes személy státusza, aki a hűség kötelékével egy államhoz kapcsolódik.[8]

[9] A másik domináns irányzat a – főleg a francia nyelvű szakirodalomban elterjedt – *jogviszonyelmélet* volt, amely szerint az állampolgárság egy nevesített állam és egy nevesített természetes személy közti kölcsönös jogokat és kötelezettségeket magában foglaló jogviszony.[9] Ugyancsak jogviszony-alapú a nemzetközi jog állampolgárság-felfogása is.[10]

[10] A korai státuselmélet és a jogviszonyelmélet konvergenciája napjaink nyugat-európai szakirodalmában elvezetett a *modern státuselmélet* megalkotásáig. Ennek alapján az állampolgárság egy olyan önálló közjogi intézmény, amelyben az egyén jogi helyzete, státusa határozza meg a nevezett egyén és az állam közti jogi viszonyt. Ehhez az állampolgári státushoz kapcsolódnak a *státusjogok,* amelyek érvényesülési feltételeinek biztosítása az állammal szemben támasztott követelmény. Az állami és egyéni kötelezettségek teljesítésének garanciái elsősorban az adott állam belső jogrendje, valamint a nemzetközi, ezen belül főként az emberi jogi egyezmények előírásai.[11]

[11] A magyar megközelítés hagyományosan *a közjog* körébe sorolja az állampolgárságot, amely évszázados hagyományokra vezethető vissza. Az államhoz tartozást jelentő középkori „Szent Korona-tagság",[12] valamint a honosítással keletkező „indigenátus" közjogi törvényeken alapult, s ez a jogi hagyomány átnyúlt a modern állampolgárság hazai megteremtésének időszakába. Szalay László[13] foglalkozott tudományelméletileg először – már a közjogba sorolva – a jogintézménnyel, majd Concha Győző,[14] Királyfi Árpád,[15] Polner Ödön[16] munkái következtek, akik munkáikban szintén az állami szuverenitás részeként, a közjog keretébe sorolva tárgyalták az állampolgársági kérdéseket. A mai szerzők közül többen[17] úgy érvelnek, hogy az állampolgárság – amelynek fogalmi meghatározását a tételes szabályok kerülik – olyan jogintézmény, amely a polgárnak az államhoz, a hazához tartozását testesíti meg, így *egyszerre státus és jogviszony*.[18] Kifejezi, hogy a polgár része az államalkotó népességnek, jogok és kötelezettségek alanya, viszonya az állammal ezekben manifesztálódó jogviszony és egyben része a haza iránti kötődés és elkötelezettség, ami a jogi mellett az állampolgárság erkölcsi tartalmát domborítja ki.[19] Mindezek alapján mi is arra az álláspontra helyezkedünk, hogy *az állampolgársági jog a közjog, az alkotmányjog részét képezi.*

[12] Az állampolgársággal foglalkozó alkotmányjogi dogmatika két markáns felfogást különböztet

meg:

- a kelseniánus osztrák megközelítést, és
- a jellineki német felfogást.[20]

Az osztrák iskola az állampolgárságot kizárólag jogtechnikailag értelmezi, valamely jogrend normáinak főszabály szerinti személyi hatályaként fogja fel.[21] A német felfogás a jellineki államfogalom (terület-lakosság-főhatalom/szuverenitás) alapján áll, és az állampolgárságot egy politikai közösséghez való kötődés[22] szemszögéből bontja ki, ahol az állampolgárnak az államához kapcsoló hűségi kötelezettsége (állampolgári hűség), és az államnak az állampolgára irányába nyújtandó védelmi kötelezettsége (melynek közkeletű megnyilvánulása a diplomáciai és konzuli védelem) kölcsönös kötelekként fűzi egybe a két oldalt.[23]

2. Az állampolgárság magánjogi és jogon kívüli elemei

[13] Az állampolgárság tartalmazhat *magánjogi* elemeket is. A jogintézmény gyökereit Szamel Lajos a római jogban fedezte fel, ahol a *civitas* – ami a mai állampolgári jogállásnak feleltethető meg – közjogi és magánjogi elemekből tevődött össze,[24] amelyek ekkor még egybeforrtak, nem váltak el egymástól.[25] A római jogi civitas és a modern kori állampolgárság intézménye között *azonosság* az, hogy az állampolgársági jogviszony fennforgása előfeltétele annak, hogy az egyén az állammal egyéb közjogi jogviszonyokba kerülhessen, amelyekben további közjogi jogosultságok és kötelezettségek alanya lesz. A primer közjogi jelleg mindkét jogintézmény, az ókori és a modern esetén ugyanaz.[26] Szamel úgy látta, hogy a civitas és a modern állampolgárság közti *döntő különbség* viszont az, hogy tisztán elvi megközelítésből nem lehet a modern állampolgárságnak magánjogi és közigazgatási jogi kihatása.[27] A modern állampolgárság kapcsán az ember magánjogi személyisége – ideértve a családjogit is – nem tehető függővé attól, hogy az államhoz való viszonyában állampolgárnak vagy külföldinek minősül-e.

[14] A tisztán elvi megközelítésen túl a gyakorlat által felszínre kerülő konkrét életviszonyok vizsgálata alapján viszont ugyancsak Szamel Lajos jut arra a következtetésre, hogy *az állampolgárság tartalmának magánjogi jellege* erősödőben van. A modern állampolgárság megszületése óta tart a vita arról, hogy milyen módon érdemes szabályozni azt, hogy valamely személy magánjogi cselekménye hatással legyen a saját, illetve egy másik személy állampolgárságára akkor, ha fennáll a veszélye a rosszhiszemű szerzésnek (például házasságkötéssel való állampolgárság-szerzés esetén hogyan lehet elkerülni a névházasságot stb.).

[15] Megállapítható, hogy *az állampolgári státus magánjogi következményekkel is jár* – gondolunk itt a teljesség igénye nélkül az ingatlanszerzésre, öröklésre, munkajogi tényállásokra. Ahogy Szamel rámutatott, az állampolgárság jogintézményének közjogi és magánjogi cselekményekhez való kötése szempontjából a magyar jog egyfajta belső ellentmondással küzdött, ami az állampolgársági törvény újraszabályozásainál kerül elő. A szabályozási elvek konfliktusa esetén nem szerencsés a tisztán magánjogi, illetve a közjogi megközelítés túlsúlyát erőltetni, a kettő megfelelő aránya lehet a konfliktusok feloldásának egyedül üdvözítő útja.[28]

[16] Az állampolgárság jogintézményéhez tartoznak még olyan ún. *jogon kívüli elemek* is, amelyek feltétlenül szükségesek az állampolgári státus kiteljesítéséhez. Ezek közül kiemelkedik az *állampolgári hűség* kategóriája, amely a jogintézmény morális-érzelmi tartalmát jeleníti meg.[29]

[17] A hűség a középkorban az államhoz való tartozás szempontjából kizárólag az uralkodóhoz való hűséget jelentette, míg a modern állampolgárság születését követően *az állampolgári hűség* alatt az egyén államhoz tartozását kifejező tényt értjük, amely az állampolgárság erkölcsi tartalmát adja.[30] Alapvetően az angolszász államok állampolgárság-felfogásának szerves részét képezi, de az állampolgári hűség kategóriája jelen van számos kontinentális jogrendszerű európai állam alkotmányában és állampolgári esküszövegében.[31] Maga az Európai Bíróság egy 2010-es ítéletében is úgy utalt az állampolgárságra, hogy az egy

> szolidaritáson és hűségen alapuló, különös kapcsolat.[32]

[18] Az állampolgári hűség tartalmát tekintve az egyénnek az állam felé tanúsítandó *hűségi és engedelmességi kötelezettségeként* határozható meg, ami akkor lesz jogilag jelöntőséggel bíró, ha megnyilvánul konkrét kötelezettségekben.[33] Az állampolgári hűség szervesen kapcsolódik az állampolgárság fennállásához, ezért megszűnik az állampolgárság elvesztésével,[34] de ha az egyén lemond az állampolgárságáról, akkor a hűséget is „beszünteti" – ami napjainkban jelzi a régebbi felfogás, az ún. örök hűség *(perpetual allegiance)* teóriájának bealkonyulását.

[19] Az állampolgári hűség emellett az adott ország polgárainak *összetartozás-tudatát* is demonstrálja, amelynek tartalma továbbá bizonyíthatja az adott állam nemzetkoncepciójának jellegét, éppen ezért úgy gondoljuk, hogy az állampolgárság jogon kívüli elemei között helye van *a nemzetfogalomnak* is. Mindezt az is indokolja, hogy a nemzet fogalma intézményesül az államok gyakorlatában és az államszervezet működésében. Véleményünk szerint összefüggést lehet kimutatni az államot vezető elit politikai döntésével elhatározott nemzetkoncepciója, valamint azt az adott állam jogrendszerébe beillesztő állampolgársági jog között.[35]

[20] A nemzet meghatározása abból a szempontból releváns, hogy az adott állam politikai osztálya milyen nemzetkoncepció mellett teszi le a voksát, s a döntés következményeképpen intézményesíti társadalmát, hozza meg az ehhez kapcsolódó, alapvetően az állampolgársági jog területéhez tartozó jogszabályait. Ebből fakadóan a két leggyakrabban használt nemzetépítési tipológia – az immár klasszikussá vált Meinecke-i felosztás[36] – a *politikai,* illetve a *kulturális nemzetfelfogás* eltérő eredményre vezet az állami politikában és az azt leképező állampolgársági jogban.

[21] A *politikai nemzetfelfogás* az adott állam politikai határain belül élőket tekinti a nemzet tagjainak, s ennek jogi következménye, hogy az állam területén élő összes személy – függetlenül etnikai hovatartozásától – az adott állam polgárának minősül, viszont az állam népességének többségi etnikumához tartozó, de az adott állam politikai határain kívüli „rokonokat" nem sorolja a nemzet tagjaihoz, s így állampolgáraihoz sem. Ennek a felfogásnak példájául, alapmodelljéül a *francia politikai nemzetfelfogás,* valamint *állampolgársági koncepció* szolgál.

[22] A *kulturális nemzetfelfogás* a nemzethez való tartozást az etnikumhoz való tartozással azonosítja, így ezen koncepció számára egyrészről az állam területén élő nemzeti kisebbségek/etnikumok nem tartoznak az adott nemzethez, másrészt a politikai határ – a nemzet szempontjából – nem választóvonal, mivel az adott állam határain kívül élő „nemzettársakat" a többségi nemzethez tartozónak vallja, s állampolgársági jogszabályait is ennek alapján alakítja. Ennek mintaadója a *német modell*, amelynek állampolgársági leképeződése a *ius sanguinis,* a *vérségi elv* szinte korlátlan alkalmazása. A német minta véleményünk szerint alapvető fontosságúnak főként a kelet- és közép-európai állampolgársági megoldások értelmezésénél.[37]

3. Az állampolgárság főbb tartalmi elemei és szabályozási elvei

[23] A hagyományos magyar közjogi megközelítés okán mi is az *alkotmányjogi* értékelés szemszögéből kezdjük az állampolgársági jog főbb elemeinek bemutatását, s röviden kitérünk annak *nemzetközi jogi* jellegére is.

[24] Az alkotmányjogi megközelítések közül a magunk részéről azt a felosztást használjuk kiindulópontul, amelyik az állampolgárság általános érvényű, illetve jogintézményi jellegű megközelítésével operál.[38]

[25] Az állampolgárság általános érvényű fogalmi elemeit az *államfogalom* keretezi egységbe. Az állam fogalmának használata az ókori és középkori politikai szerveződések vizsgálatára a korszak túlnyomó részében nem indokolt, sőt, félrevezető lehet.[39] Csupán a XII. század végétől figyelhetők meg az első olyan nyomok, amelyek az elvont államiság eszméjét és realitását mutatják. Ugyan a középkor

második felében a politikai közösség megjelölésére több kifejezés volt forgalomban *(respublica, regnum, civitas),* de egyik sem jelenítette meg maradéktalanul a népesség, a területi kizárólagosság és a szuverenitás összekapcsolódását.

[26] Az állam szó a modern európai nyelvekben a latin *status* szóból[40] ered *(state, Staat, stato stb.),* és a szó antik és középkori alkalmazásai során nem, vagy csak ritkán és érintőlegesen találkozott olyan jelentéssel, amely a modern értelmű államfogalomba illeszkedik.[41] Az állam modern fogalma Niccolo Machiavelli (1469–1527) nyomán az újkorban, a XVI–XVII. században jelent meg,[42] a *status* fogalom mai, modern értelmezése pedig a XVI. század vége óta van használatban.[43]

[27] Machiavelli munkássága nyomán a ma már klasszikusnak számító, nagy hatású államfogalmat a német-osztrák jogtudós, Georg Jellinek (1851–1911) alkotta meg, aki az állam következő három fogalmi elemét emelte ki:

- a meghatározott terület *(Staatsgebiet),*
- az ott élő lakosság *(Staatsvolk),* és
- az ezek fölött megnyilvánuló, ezeket uraló főhatalom *(Staatsgewalt).*[44]

[28] A XX. századi nemzetközi jogi dokumentumok arról tanúskodnak, hogy Jellinek klasszikus meghatározása mind a mai napig helytálló. Így az 1933-as, Az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló Montevideói Egyezmény 1. cikkének meghatározása szerint az államnak a nemzetközi jog szempontjából az alábbi tulajdonságokkal kell rendelkeznie:

1. állandó lakosság,
2. meghatározott terület,
3. kormányzat,
4. más államokkal való kapcsolattartás képessége.

A nemzetközi Jugoszlávia-konferencia által 1991 szeptemberében létrehozott ún. Badinter-bizottság 1. számú véleményében megállapította, hogy

> az államot általában véve olyan közösségként határozzák meg, amelynek területe és szervezett politikai hatalomnak alávetett lakossága van és az ilyen államot a szuverenitás jellemzi.

A bizottság mindehhez hozzátette, hogy a belső politikai szervezet és az alkotmány rendelkezései „puszta tények", ám azokat számításba kell venni a kormányzatnak a lakosság és a terület feletti főhatalmának megállapításához.[45]

[29] Az elemek számbavételénél elsőként a *területet* vizsgálva látható, hogy az államterület az állami léthez feltétlenül szükséges kellék, mert nélküle – akárcsak lakosság, valamint főhatalom nélkül – nem létezhet állam.[46] Így az államfogalom szerves részét képezi az uralomnak a földrajzi területtel kapcsolatos igénye, amelynek érvényesülése esetén az államhatalom birtokosait az állam területén tartózkodó személyek feletti felségjog, ún. *területi felségjog* illeti meg.[47] A nemzetközi jog szabályai szerint a területi felségjog korlátozható egyrészről az állam nemzetközi szerződései által, másrészt a nemzetközi szokásjog szabályaival.[48]A *közjogi* értelmű államterület-felfogás arra a térségre koncentrál, amelyen fennáll az állam főhatalma, szuverenitása.[49] A kora újkori jogi gondolkodásban az állami egység képzetébe beletartozott már annak területi egységként történő felfogása, s itt történt meg a terület tekintetében a közjogi értelemben vett *imperium* és a magánjogi jelentéssel bíró dominium közti különbségtétel. Ennek alapján alakult ki az a felfogás, mely szerint az államnak imperiuma van egy meghatározott terület felett, azaz itt nem érvényesül a magánjogi minőségű tulajdonfelfogás, ami a domínium fogalmának sajátja. Mindezek alapján szilárdult meg az államterület kapcsán az a klasszikusnak mondható definíció, mely szerint *az államterület a földfelszín államhatárokkal körülvett része, amin az állam főhatalmat, szuverenitást gyakorol.*[50]

[30] A *lakosság* meghatározása három különféle szempontból lehetséges:

- nemzetközi jogi,
- népszámláláshoz kötött és
- alkotmányjogi értékékelés szerint.

[31] A *nemzetközi jog* a lakosságot az adott állam területén tartózkodó természetes személyek összességeként definiálja, ahol az összekötő kapocs a lakosok között az egyazon területen való tartózkodás ténye – ez tulajdonképpen a „területi szuverenitás" megnyilvánulása. Ebben az esetben (is) a lakosok kötelesek a főhatalom által alkotott jogszabályokat jóhiszeműen betartani, amíg el nem hagyják az adott állam területét.

[32] A *népszámlálás* is az adott állam területén való tartózkodásra koncentrál, de ez a megközelítés főszempontként az életvitelszerűség meglétét kívánja meg. Az életvitelszerűség elfogadott „bizonyítéka" az adott területen való három hónapot meghaladó tartózkodás.

[33] Az *alkotmányjogi* megközelítés középpontjában az adott személy jogállása áll. Ennek alapján egy állam lakossága feloszthető:

- állampolgárokra, akik az adott állam polgárai,
- külföldiekre, akik más államhoz tartozó polgárok,
- hontalanokra, akik nem polgárai egyetlen államnak sem.

[34] A *lakosság* alkotmányjogi meghatározása szűkebb értelemben a saját állam polgáraira, az állampolgárokra koncentrál, akik az adott állam szuverenitásának személyi hatálya alatt állnak, míg tágabb értelemben a lakosság körébe tartoznak a bevándorló, letelepedési engedéllyel bíró és a menekült státusú külhoni személyek. Itt a *személyi szuverenitás* jelenik meg, mivel az állampolgárokat ez különbözteti meg a külföldiektől és a hontalanoktól. Ennek a szempontnak nem lényegi eleme a területen való tartózkodás, hanem az állampolgár fölött megvalósuló főhatalom az az alapvető aspektus, mely szerint az állampolgár saját állama hatalma alá tartozik abban az esetben is, ha elhagyja országa területét. A jogállás így független a helyváltoztatástól.[51]

[35] Az államnak a *szuverenitásából* keletkezik az a joga, hogy meghatározza az államhoz tartozás feltételrendszerét, ezért az *állampolgársági jogszabályalkotás* az egyik fontos megnyilvánulása az állami szuverenitásnak.[52]

[36] A szuverenitás gyökerei között meghatározó annak középkori tartalma, ami megmutatja, hogy a főhatalomnak belső és külső tekintetben is szüksége volt a kizárólagosság biztosítására. Belső tekintetben ez a hatalom centralizált, szilárd kézbentartását jelentette az egész uralmi terület fölött, míg külső tekintetben az ún. univerzális hatalmak joghatósága, meghatározó befolyása alóli függetlenedés az elérendő cél. A két univerzális hatalom a *német-római császár* és a *pápa* a keresztény világ kizárólagos irányító hatalmának pozíciójáért folytatott küzdelme jelentik a keresztény királyságok szuverenitására a külső veszélyt. A két hatalom küzdelme végül is nem vezetett sem egyikük végső győzelméhez, sem a cél, az egyetemes hatalom eléréséhez. A reformáció aztán végképp levette a napirendről az egy univerzális hatalom megvalósításának kérdését, így a szuverenitás megteremtését ettől fogva ez a külső veszély nem fenyegette. [53]

[37] A belső „fronton" viszont folyamatos volt a küzdelem. Az uralkodók változó előjelű harcot folytattak az országaikban meglévő területi és jogi széttagoltság felszámolására, joghatóságuk kizárólagosságának megteremtéséért. A rendiség színrelépésével a helyzet tovább bonyolódott, mivel létrejött két hatalmi központ – az uralkodó és a rendi gyűlés. Ezzel megvalósította a rendi dualizmust, ám ettől fogva a „szuverenitás valami lebegő állapotban megoszlik a »politikai testben«".[54]

[38] A szuverenitás kiteljesedését végül az abszolutizmus korszaka hozta el az uralkodók számára. A monarchia abszolút uralma elméleti alátámasztásának gyökerei a pápai hatalomfelfogás, a *plenitudo potestatis*, azaz a hatalom teljessége kánonjogi elméletének megalkotásáig nyúlnak vissza.[55] Ezt az elvet átvették a középkor végi világi monarchiák, s az uralkodó abszolút hatalmának az indoklására

használták.[56]

[39] A *főhatalom* vagy *szuverenitás* fogalma tehát a modern állam születésével párhuzamosan szilárdult meg, abban az időszakban, amikor a birodalmak kora lehanyatló fázisba került és az egymással egyenrangú államok felfogása kezdett megszilárdulni. Ekkor lépett fel Jean Bodin (1530–1596), aki 1576-os *A köztársaság hat könyve (Les six livres de la République)* című munkájában megalkotta a szuverenitás fogalmát, melyről kijelentette: „a szuverenitás egy állam állandó és abszolút hatalma”,[57] amelyet csak az isteni és a természetjog, valamint a fundamentális (alap-)törvények korlátozhatnak. A szuverén maga minden törvény forrása, s még saját törvényeinek sincs alávetve, bármikor felülvizsgálhatja előző rendelkezéseit. Bodin munkásságától kezdődően *a szuverenitás eszméje napjainkig hatóan összekapcsolódott az államéval.*[58]

[40] A francia teoretikus nyomán a jogtudomány a szuverenitás tekintetében kettős megkülönböztetéssel él:

- *belső, alkotmányjogi szuverenitás,* ami az állam területén lévő lakosság tekintetében a legfőbb hatalmat, illetve az általa alkotott jogszabályokat jelenti;
- *külső, nemzetközi jogi szuverenitás,* ami a nemzetközi államrendszer tekintetében az állam saját államiságának, függetlenségének megjelenítődését mutatja meg.[59]

A főhatalom vagy szuverenitás vonatkozásában megállapítható, hogy *az állampolgár alávetett az adott állam hatalmának*, ebből fakadóan állama felé *kötelezettségek* terhelik, de egyúttal az állampolgár az állami főhatalom létrehozója is, így *jogokkal* is bír az állami élet tekintetében. Az állampolgárság tehát egyben állampolgári jogok és kötelezettségek bázisa is, ami az ún. státusjogokban és a közjogi kötelezettségekben jelenítődik meg.[60]

[41] Ez az okfejtés viszont már átvezet *az állampolgárság jogintézményi jellegének* szempontjához, mivel a fentiekben felvetettek kapcsolódnak a *népszuverenitáshoz,*[61] mint az állami főhatalmat biztosító legitimációs forráshoz,[62] ahol az állampolgárok összessége egyszerre alanya és tárgya is az állami hatalomnak. A népszuverenitási legitimáció szükséges kelléke az állam létrejöttének és fennállásának. Az állampolgárság jogintézménye ezen túl még *feltételezi a két fél, azaz a valós állam és nevesített polgárának meglétét,* ahol az adott állam belső joga szabályozza az állampolgárság keletkezésének, megszerzésének és megszűnésének szabályrendszerét, valamint sok esetben különbséget tesz az állam területi főhatalma alatt álló személyek között – előnyben részesítve vagy hátránnyal sújtva a saját állampolgárokat a külföldiekkel szemben. Amit az állam belső jogrendje saját polgárai számára tart fenn, kizárva ezek köréből az idegen állampolgárt, azt az állam esszenciájához, identitása középpontjához tartozónak tekinthetjük.[63] Az, hogy milyen feltételeket határoz meg egy állam állampolgárságának elnyeréséhez, alapvetően tehát a belső jogának körébe, azon belül az *alkotmányjog* szabályozási keretébe tartozik, de ez nem feltétlenül korlátlan jog. Ugyanis *a nemzetközi jognak* a kérdéskört szabályozó megállapodásait is figyelembe kell venni a szabályozás kialakításánál.[64]

4. Állampolgárság és nemzetközi jog

[42] A nemzetközi közösség az állampolgársági jog vonatkozásában kezdetben bizonyos általános alapelvek kimondására, valamint az egyes államok állampolgársági szabályozásának összeütközéséből származó problémák rendezésére törekedett. A nemzetközi jog terrénumán az első szabályozások a dél-amerikai országok közti egyezményekkel születtek meg, mivel a tömeges bevándorlás ezeket az államokat ún. *befogadó állammá* avatta, s az állampolgársági jog által érintett kérdésekben összeütközésre került sor köztük és az ún. *kibocsátó államok* közt.[65]

[43] Az állampolgársággal kapcsolatos latin-amerikai regionális nemzetközi egyezmények sorát az 1906. január 13-án Rio de Janeiróban a honosításról elfogadott egyezmény nyitotta meg,[66] amit az 1933. december 26-án Montevideóban elfogadott két egyezmény – az állampolgárságról,[67] illetve a nők állampolgárságáról[68] szóló követett.

[44] A hivatkozott latin-amerikai állampolgársági egyezmények csak a régió joggyakorlatára vonatkoztak, így csupán korlátozott jelentőségűnek értékelhetők, viszont az egyetemes fontosság rangjára emelhető a Nemzetek Szövetsége mellett tevékenykedő, ahhoz szorosan kapcsolódó Állandó Nemzetközi Bíróság 1923-as véleménye, amelyet a tunéziai és marokkói állampolgársági rendeletek ügyében alakított ki:

> […] a kérdés, hogy egy ügy kizárólag valamely állam belső joghatóságába tartozik-e, alapvetően viszonylagos kérdés, és a nemzetközi kapcsolatok fejlődésétől függ. A nemzetközi jog jelenlegi állapotában a bíróság véleménye szerint az állampolgársággal kapcsolatos kérdések elvben ebbe a 'domain réservé' körbe tartoznak.[69]

[45] Ugyanezt erősítette meg az 1930-as az állampolgársági jogok kollíziójával kapcsolatos kérdésekre vonatkozó Hágai Egyezmény 1. cikke:

> Valamennyi állam maga határozza meg nemzeti joga alapján, hogy kiket tekint állampolgárainak. Ezt a belső jogot más államok is tiszteletben tartják, amennyiben az megfelel az állampolgárságra vonatkozó nemzetközi egyezményeknek, nemzetközi szokásjognak és az általánosan elismert jogelveknek.[70]

A *domaine réservé* az ENSZ Alapokmánya 2. cikk (7) bekezdésében is megjelenik:

> olyan ügyek […], amelyek lényegileg valamely Állam belső joghatóságának körébe tartoznak.[71]

Ezek a nemzetközi jogi dokumentumok is bizonyítják azt az alapelvet, hogy az állampolgárság az államok kizárólagos belső joghatóságába *(domaine réservé)* tartozik. Ganczer Mónika úgy látja, hogy a Nemzetek Szövetsége idején alkalmazott „kizárólag" szónak az ENSZ létrejöttekor a „lényegileg" jelzőre cserélése a nemzetközi közösség azon akaratát mutatja, hogy az államok által a belső joghatóságba sorolni kívánt kérdések a nemzetközi szabályozás térnyerésével is a *domaine réservé* körében maradjanak, mivel folyamatosan csökken azon kérdések száma, amelyekre nem vonatkozik nemzetközi szerződés, nemzetközi szokásjog, általános jogelv vagy más nemzetközi jogforrás. A *domaine réservé* mai értelemben azokat a kérdéseket foglalja magában, melyek szabályozásában az állam szabad mérlegelési joggal rendelkezik.[72]

[46] Az állam és polgára közt így keletkező jogviszony alapján *az állampolgárok igényelhetik az állam külső és belső védelmét,* így az állampolgár a nemzetközi jog alanyává is válik.[73] Más megfogalmazás szerint az állampolgárságnak nemzetközi jogi értelemben a legdöntőbb jelentősége abban nyilvánul meg, hogy az adott állam ezen keresztül érvényesítheti a *diplomáciai és konzuli védelemre való jogát,*[74] emellett nemzetközi jogi jelentőségű az *útlevél* is mint a fennálló állampolgárság igazolásának materiális okmánya.[75]

[47] Az állam és a polgára közti *tényleges* kapcsolatnak, azaz az *effektivitás elvének (nationalité effective ou active)*[76] – melyet már az előzőekben hivatkozott 1930. évi Hágai Egyezmény fogalmazott meg elsőként[77] – általánossá válása a nemzetközi jog egyik sokat hivatkozott, precedens értékű és ezáltal állampolgársági jogelvvé emelkedett esetének következménye. A Nemzetközi Bíróság a híres Nottebohm-ügy[78] kapcsán kimondta, hogy *kétség esetén a csak formálisan fennálló állampolgárság figyelmen kívül hagyható*, azaz az állampolgárság

> olyan jogi kötelék, amelynek alapja egy kötődés, mint társadalmi tény, a létezés, az

> érdek és érzelem tényleges kapcsolata, a kölcsönös jogok és kötelezettségek fennállásával együtt.[79]

A döntés 1955-ös megszületése óta hivatkoznak erre az elvre a kettős állampolgársággal, valamint az állampolgárságnak a külkapcsolati viszonyokban való megítélése kapcsán.[80] Ennek alapján az állampolgárság – keletkezése és megszűnése szempontjából – egyértelműen jogi kapcsolatként határozható meg, viszont e jogi kapcsolat mögött fenn kell állnia az egyén és az állam közötti személyes viszonynak mindahhoz, hogy az állampolgárság effektívnek minősüljön, és kötődjenek hozzá a jogszabályokban rögzített állampolgári jogok és kötelezettségek.[81]

[48] *Az állampolgársághoz való jog jellege* is lehet megközelítési szempont, amikoris annak *alanyi jogként,* illetve *emberi jogként* való elismertetésének vizsgálatát lehet célkeresztbe állítani. A nemzetközi jog keretébe tartozó *emberi jogi dokumentumok*[82] az állampolgárság nemzetközi szabályozásának történetében új korszakot nyitottak, mivel a második világháborút követően már nem törekedtek az 1930-as hágai állampolgársági konferencia nyomvonalán haladó egységes szabályozás megalkotására, hanem ehelyett az egyes jogterületek részleges kodifikációi felé tettek lépéseket.[83] Ezek az új egyezmények egy általános értelemben vett állampolgársághoz való jog követelményét fogalmazták meg, viszont az adott állam belső joga ezt az alanyi jogot nem akceptálhatja, hisz az állampolgárság keletkezési, megszerzési szabályainak megalkotása az adott állam szuverenitását képező jog, az az állam kizárólagos belső joghatóságba *(domaine réservé)* tartozik. A nemzetközi kötelezettség vállalása is beletartozik ebbe a szabad döntési jogosultságba, vagyis az állam a nemzetközi kötelezettség vállalásával önmagát korlátozza szabad akaratából, és így belső jogi szabályozását ennek a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségnek felelteti meg

[49] *A jogintézmény keletkeztetése tekintetében* tehát a nemzetközi emberi jogi szabályozás és a belső jog viszonya ellentétes irányú, az általános, elvi elvárást nem követi egyedi, konkrét megvalósítás. Ide sorolhatjuk például a *többes állampolgárság* problematikáját, ahol nemzetközi egyezményekkel lehet az ügyeket kezelni, de a belső jogra kötelező erejű nemzetközi szabályozást nem lehet ráerőltetni, habár számos, a kettős állampolgárság kezelésével kapcsolatos elvárást megfogalmaztak már nemzetközi egyezményekben.[84]

[50] Más a helyzet viszont *a már létező állampolgárság fenntartásának biztosítása* tekintetében. Itt ugyanis a nemzetközi emberi jogi szabályozás követelése beemelődött az államok belső jogába azzal, hogy a megszerzett állampolgárság fenntartása alanyi jogának biztosításában

- egyrészt az *egyenjogúság elve,*
- másrészt a *hátrányos megkülönböztetés tilalma,*[85]
- harmadrészt pedig *az állampolgárságtól való önkényes megfosztás tiltási* igénye manifesztálódott.

Ez utóbbi azonban nem korlátlan jog, hiszen egy adott állam belső joga tartalmazhat olyan szabályt, amely alapján *hivatalból* szűnik meg egy állampolgári státus. Ennek különböző jogcímei nevesíthetők,[86] de abban egységes a nemzetközi egyezmények szabályozása, hogy a hivatali megszüntetés esetében kizárja az önkényesség, valamint a szankció-jelleg alkalmazását.[87]

5. Az állampolgárság keletkezésének jogcímei

[51] Az állampolgárság *keletkezésének jogcímei* között három fő szerzési módot[88] különböztetünk meg:

- a leszármazási vagy vérségi elvet *(ius sanguinis),*
- a területi elvet *(ius soli),* illetve
- az állam diszkrecionális jogkörébe tartozó, kérelmezéshez kötött *honosítást.*

[52] A *vérségi elv* biztosítja az apának *(ius sanguinis a patre),* az anyának *(ius sanguinis a matre)* vagy mindkét szülőnek a jogot ahhoz, hogy gyermeke a születés helyétől függetlenül, a megszületés

tényével, automatikusan megszerezze felmenője állampolgárságát. Az így keletkező állampolgárság a vérségi kapcsolat folytán a nemzeti összetartozás erősítéséhez is hozzájárul.[89]

[53] Főként az angolszász jogrendszerekben alkalmazzák *a területi elvet (ius soli),* aminek alapján az adott állam felségterületén született gyermekek automatikusan, a területen való világra jövetel ténye folytán – függetlenül a felmenők állampolgárságától – szerzik meg az állampolgárságot.[90]

[54] A *honosítás* – melynek egyik módozata az egykor volt állampolgár *visszahonosítása* – szabályozása az adott állam belső jogába tartozik, mindig kérelemre indul, megszerzéséhez nincs alanyi joga a kérelmezőnek. A honosítás kérdésében való döntés általában a legfőbb közjogi méltóság korlátlan mérlegelési joggal bíró diszkrecionális jogköre[91] – mely diszkrecionális jogkör gyakorlásában[92] megnyilvánul egy másik szabályozási szempont, a *közérdekűség elve.*[93] A honosítási kérelem esetleges elutasítása ellen jogorvoslatnak legtöbbször nincs helye.[94]

[55] A keletkezési jogcímek kapcsán kell feltétlenül megemlítenünk, hogy *az állampolgársági jogban nem létezik visszamenőleges hatály*. Minden újabb törvény csak a már létező jogi helyzet elismeréséről dönthet, a fennálló állampolgárságot szavatolnia kell, s szabályalkotása körében csupán az állampolgárság jövőbeni keletkezéséről és megszűnéséről rendelkezhet.[95]

[56] Az állampolgárság jogintézménye kialakulásának időszakában jött létre az a megkülönböztetés, amely a szerzési jogcímek területén megalkotta az *eredeti* – a születés tényével keletkező –, illetve a *származékos* – honosítás útján szerzett – kategóriákat, ami eltérő jogosítványokkal való ellátottságot is eredményezett. Ezen megkülönböztetést a második világháborút követő emberi jogi törvényhozás számolta fel s építette be az egyenjogúság elvét az állampolgársági jogba.[96]

[57] A szerzésmódok területén az *egyenjogúság elve* az állampolgársági státus azonos tartalmát, az annak részét képező *státusjogok* és *közjogi kötelezettségek* egyenrangúságát jelenti. Az egyenjogúság elve tiltja az állampolgárság keletkezésének, illetve megszerzésének a jogcímei – születés vagy honosítás – közti különbségtételt.[97]

[58] Az egyenjogúsítás másik területe *a családjogi tényekkel való állampolgárság-szerzés,* azaz a nők és a gyermekek önálló jogalanyként való kezelése, ami a *család egységének* szabályozási elve megvalósulását segíti elő.[98] *A nők és a gyermekek önálló állampolgársági jogalanyként* való kezelésének elérése egy hosszú folyamat eredménye. A patriarchátus felfogásának állampolgársági jogi megnyilvánulásaként a jogintézmény megszületése óta hosszú ideig az volt az uralkodó felfogás a világ nagy részén, hogy a feleség a férj, a leszármazó pedig az apa állampolgárságát kapja meg.[99] Ez egyoldalú állampolgárság-szerzést is eredményezhetett, mert míg a nő a házasságkötéssel megszerezte férje állampolgárságát, addig a férfi a friggyel nem nyerhette el felesége honosságát.[100] A feleség és a gyermek akkor is osztozott férje sorsában, ha az elvesztette állampolgárságát.[101] A XX. század közepére elvezettek a nők egyenjogúsítási világtörekvései ahhoz a változáshoz, melynek eredményeképpen a nemzetközi jogban alapelvvé emelkedett *a nemi diszkrimináció tilalma, a nemek egyenlőségének az elve*. Megszületett a *férjezett nők saját jogon való állampolgárság-szerzését előíró 1957-es ENSZ Egyezmény*.[102] A *gyermekek* tekintetében is létrejött napjainkra a megfelelő szabályozás,[103] amely egyrészt előírja, hogy a gyermekeket a születésük jogán megilleti az állampolgárság,[104] másrészt a gyermek megfelelő belátási képessége birtokában véleményt nyilváníthat állampolgárságának kérdésben.[105]

[59] A már hivatkozott hátrányos megkülönböztetés tilalmának duális párja az állampolgársági jogalkotásban megvalósuló *pozitív diszkrimináció*, ami főképpen a szerzési jogcímekhez kapcsolódó *kedvezmények* területén érhető tetten. Ezek a kedvezmények az állampolgári státus megszerzéséhez az államterületen való tartózkodás általában szükséges időtartama megrövidítésének konkrét eseteit tartalmazzák.[106]

6. Az állampolgárság megszűnése

[60] Az állampolgárság megszűnésének szabályozása az államok belső jogába tartozik, s az állampolgársági törvényekben általában a megszerzési esetek mellett meghatározzák a megszűnési eseteket is. A nemzetállamok kialakulásának korában, a XIX. század második felében születtek az első önálló állampolgársági törvények,[107] ahol regulációs szempontként merült fel az állammal való kapcsolat megszakadásának szabályozása is. Ezekben a törvényekben a következő elvesztési jogcímeket találjuk:

- a külföldi állam által történő honosítás,
- hatósági határozattal egy másik államban közhivatal betöltése és katonai szolgálat teljesítése okán,
- a „honból való végképp kiköltözés", az ország területétől való, megszakítás nélküli tíz évi távollét,
- állampolgár nő külföldi férjhezmenetele, törvényesítés, elbocsátás. [108]

[61] Az első magyar állampolgársági novellában – ami hetven évig, 1949-ig volt hatályban – *a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló 1879. évi L. törvényben* az állampolgárság megszűnésének, illetve elvesztésének módjai a nemzetközi trendhez (elsősorban a némethez) hasonlóan a következők voltak:

- törvényesítés által,
- házassággal,
- távollét esetén
- elbocsátással és
- hatósági határozattal.

Törvényesítéssel szűnt meg az állampolgársága azon törvénytelen születésű személynek, akinek csak az anyja volt magyar állampolgár, és akit külföldi atyja hazájának jogszabályai alapján törvényesítettek s ezt követően már nem lakott Magyarország területén. Idegen állam polgárához való *férjhezmenetellel* vesztette el állampolgárságát a külföldivel házasságra lépő magyar nő. A hírhedt *távollét klauzula* alapján vesztette el magyar állampolgárságát az, aki a magyar kormány vagy az osztrák–magyar közös miniszterek megbízása nélkül tíz évig megszakítás nélkül a magyar állam területének határain kívül tartózkodott.[109] A jogvesztés kiterjedt a távollévő férfi nejére és kiskorú gyermekeire is. Az állam kötelékéből csak kérelemre indult eljárás eredményeként lehetett a folyamodót *elbocsátani*, amennyiben az már eleget tett hadkötelezettségének. Ha még nem – de már 17. életévét betöltötte –, akkor törvényhatósági bizonyítvánnyal igazolnia kellett, hogy nem a katonaság elől kíván elmenekülni az állampolgárság elvesztésével. Ha valamely magyar állampolgár *az illetékes hatóság* (belügyminiszter, horvát-szlavón bán, határőrvidéki országos hatóság) engedélye nélkül más állam szolgálatába állt, és e hatóság felszólítására meghatározott időn belül ebből a szolgálatból nem lépett ki, az *1879. évi L. törvény* előírása szerint az illetékes hatóság határozata alapján elvesztette állampolgárságát.

[62] Az állampolgárság elvesztéséhez kapcsolódnak *kifejezetten diszkriminatív jellegű szabályozások*. Az eddig felsorolt jogcímek közül a *hatósági határozattal történő elbocsátáson,*[110] és a *megszakítás nélküli tíz év távolléten* túl a *megfosztást* kell kiemelnünk, amely egyértelműen politikai rezsimspecifikus találmány, s a diszkriminatív jogcímek közül kiemelt fontosságú a XX. századi magyar állampolgársági jog fejlődése során.

[63] Elsőként *a zsidók gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. törvényt* kell említenünk, amelyet a magyar jogtörténet a *második zsidótörvényként* emleget, ahol a zsidókkal szemben bevezetett korlátozások egyértelműen *faji alapúak.*[111] A törvény 3. §-a egyrészt előírja, hogy honosítás, házasságkötés vagy törvényesítés által zsidó magyar állampolgárságot nem szerezhet, másrészt a zsidó személyek meglévő állampolgárságának hatálytalanítása tárgyában intézkedik, ami gyakorlatilag a megfosztással egyenértékű.[112]

[64] Az 1879. évi L. törvény jelentős módosításai közé tartozik az 1939. évi XIII. törvény is, amely kizárólag az állampolgárság elvesztésével kapcsolatos szabálypontokat tartalmaz,[113] s ez a

jogszabály már formailag is használja a *megfosztás* kifejezést. A 8. § előírásai a politikai értékítélet jogszabályalakító erejét teljes egyértelműséggel demonstrálják, amikor is a hatalmon lévő politikai rezsim elsősorban a legfőbb ellenségének kikiáltott kommunista, illetve munkásmozgalmi személyeket állított a megfosztási szabályok célkeresztjébe.[114] Külön említenénk azt a bekezdést, amely azon személyt sújtja az állampolgárságtól való megfosztással, aki az ország területének elhagyására vonatkozó jogszabályok megszegésével vagy kijátszásával külföldre távozik.[115] Ez a szabálypont alapítja meg a hírhedt *disszidálás* törvényi tényállását, mely a „legéletképesebbnek" bizonyult a megfosztási jogcímek közül. Ennek bizonyítékául az ún. *népi demokratikus törvények és rendeletek*[116] szolgálnak, ahol ezt a tételt előszeretettel szerepeltették. Mindez pedig kiválóan demonstrálja azt, hogy *az aktuális előjelű politikai rendszerek jogtechnikai megoldásai között nincs áthidalhatatlan különbség – ha az hasznos a mindenkori politikai kormányzat számára.*

[65] Amiben tehát a XX. század első felének módosításai lényegesen változtattak első állampolgársági törvényünkön, azok politikai célzatosságot magában foglaló szempontokat takarnak. Az egyik ilyen szándék – ahogy az előzőekben kifejtettük – az állampolgárság regulái közé az aktuális politikai rendszerrel szembenállók elleni *diszkrimináció* paragrafusait építi be, a másik pedig – részben ennek ellenhatásaként – a *jóvátétel*[117] igényével szabályozza a jogintézményt. Ez a két szempont különösen kitapintható a jogterület magyarországi fejlődéstörténetében, amely nem magyar találmány, más országok is alkalmazták szabályozásaikban a XX. század első felében. A második világháborút követően a világban teret nyert jogállami alkotmányok viszont már a diszkriminatív célzatú állampolgárságvesztést – különösen a megfosztást – általában tiltják, mivel ezzel alapvető jogok sérülnének.[118] Így tesz Magyarország 2011. április 25-én elfogadott Alaptörvénye is, ahol az állampolgárságról szóló G) cikk előírásai között kijelenti:

> (3) Senkit nem lehet születéssel keletkezett vagy jogszerűen szerzett magyar állampolgárságától megfosztani.

Jelenleg hatályos állampolgársági novellánk, *a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény* az alapelvei közt kijelenti az 1. § (2) bekezdésében, hogy az állampolgárság megváltoztatásához fűződő jogot nem lehet önkényesen korlátozni.[119] Ezekkel a nagy jelentőségű állásfoglalásokkal a törvényalkotó remélhetőleg végképp pontot tett arra a XX. század törvényhozásán végigmenő folyamatra, amely az állampolgárság jogintézményét politikai célú diszkriminációra, illetve az arra kényszerűen adandó jóvátételre használja fel.[120]

7. A hontalanság állampolgársági vetületei

[66] Az állampolgársági státus elvesztése, illetve az arról történő lemondás nemzetközi joggal összefüggő vetületében meg kell még említeni *a hontalanság elkerülésével kapcsolatos szabályalkotást* mint a jogintézmény egy újabb szabályozási elvét.

[67] A hontalanok helyzetéről szóló 1954. évi ENSZ Egyezmény 1. cikke *a hontalan*t olyan személyként definiálja, akit egyetlen állam sem tart saját törvényei alapján állampolgárnak. A témával foglalkozó szakirodalom megkülönbözteti a *de jure* és a *de facto* hontalanok körét. A de jure hontalanságot a fentiekben idézett ENSZ dokumentum megfogalmazása határozza meg. A *de facto* hontalanok azok a személyek, akiknek ugyan látszólagosan vagy névlegesen van állampolgársága, de – mivel vagy nem tudják azt bizonyítani, vagy nem képesek gyakorolni az állampolgárságból fakadó jogokat – a valóságban mégsem rendelkeznek állampolgársággal.[121] A hontalanság kialakulásának leggyakoribb esetei:

- kisebbségi diszkrimináció: Ázsia, Közel-Kelet és az egykori Szovjetunió egyes utódállamaiban bizonyos etnikai kisebbségek tagjai nem élvezhetik annak az államnak az állampolgárságát, amelyhez amúgy szorosan kötődnek;
- államutódlás: az egyes államszövetségek, szövetségi államok (például a Szovjetunió, Jugoszlávia

stb.) felbomlását követően az utódállamok egyikének állampolgárságát meg nem szerzők hontalanokká váltak;[122]
- a *ius sanguinis* kizárólagos alkalmazása, valamint a *ius sanguinis-t* és a *ius soli-t* alkalmazó államok jogainak összeütközése is hontalansághoz vezethet;
- az ország elhagyásával, huzamos külföldi tartózkodással kapcsolatos problémák: bizonyos államok polgárai automatikusan elvesztik állampolgárságukat az ország elhagyásakor és tartós külföldi tartózkodással;
- az állampolgárságtól való megfosztás;
- az állampolgárságról való lemondás;
- közigazgatási, illetve eljárási gyakorlat folytán: például a kérelmező által kifizethetetlen eljárási költségek; teljesíthetetlen határidők megadása; beszerezhetetlen okmányok megkövetelése stb.[123]

[68] A hontalanság nem újkeletű jelenség. Újdonságot csak az a nagyságrend jelent, amelyet a probléma a XX. században öltött. A hontalanság nem csupán jogi vagy politikai kérdés, hanem *emberi probléma* is, ami olyan, az egyénnek és az államnak gondot okozó *rendezetlen jogi helyzetet teremt,* amelynek megoldása érdekében a nemzetközi szervezetek a nemzetközi jog eszközrendszerével próbálnak fellépni.[124]

8. JEGYZETEK

[1] BAJÁKI Veronika: *Magyar állampolgárság – kettős állampolgárság,* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973, 10.

[2] GANCZER Mónika: *Állampolgárság és államutódlás,* Budapest–Pécs. Dialóg Campus, 2013, 19.

[3] GANCZER (2. j.) 20–22.

[4] FÖLDI András – KELEMEN Miklós – KISTELEKI Károly – MÁRKUS Eszter – RIGÓ Balázs – SIKLÓSI Iván: *Összehasonlító jogtörténet,* Budapest, ELTE Eötvös, 2014, 85–89.

[5] A mozgásszabadság fogalmához és jogtörténeti fejlődéséhez lásd PAP András László: *Mozgásszabadság. Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok,* Budapest, L'Harmattan, 2009, 11–17.

[6] PETRÉTEI József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Budapest 2009, 249.

[7] André WEISS: *Traité Théorique et pratique de Droit international privé,* Paris, 1907, 8–9. Vö. BAJÁKI (1. j.) 11.

[8] Idézi GANCZER (2. j.) 44.

[9] FÜRÉSZ Klára: „Az állampolgárság és a státusjogok" in KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan I,* Budapest, Osiris, 2007, 247–248; Albrecht RANDZELHOFER: „Nationality" in Rudolf BERNHARDT (szerk.): *Encyclopedia of Public International Law,* Amsterdam, North-Holland, 1992, 417.

[10] NAGY Károly: *Nemzetközi jog,* Budapest, Püski, 1999; GANCZER (2. j.) 44.

[11] FÜRÉSZ Klára: „Állampolgárság" in LAMM Vanda – PRESCHKA Vilmos (szerk.): *Jogi lexikon,* Budapest, KJK Kerszöv, 1999, 38.

[12] „[…] a szent korona személyisége vagy mysteriuma és azzal kapcsolatban a totum corpus sacrae regni coronae fogalma, mint a királyt és a népet egybe foglaló organikus egység, mely a főhatalom tulajdonképpeni birtokosa, korántsem egyházi eredetű fogalom, nem e középkori mysterium Christi utánzata, azzal közvetlen genetikus kapcsolatba nem hozható, hanem valóságos államjogi konstrukció, mely a magyar nép alkotmányfejlődésének legsajátosabb alkotása." ECKHART Ferenc: *A szentkorona-eszme története,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941, 326.

[13] SZALAY László: *Publicistai dolgozatok I-II,* Pest, Heckenast Gusztáv, 1847–1848.

[14] CONCHA Győző: *Újkori alkotmányok,* Budapest, Eggenberger, 1884; CONCHA Győző: *Politika, közigazgatástan,* Budapest, Eggenberger, 1905.

[15] Királyfi szerint az államot létrehozó két fő alkotórész a terület és a népesség, amely fő alkotórészek jellege miatt csak a közjog tárgyalhatja az állampolgárság szabályait. KIRÁLYFI Árpád: *A magyar állampolgárság kizárólagossága,* Budapest, Franklin Társulat, 1913.

[16] Polner kifejti, hogy az állam szubsztanciája az állampolgárság, ahol az egyének az állam miatt lesznek állampolgárok, az állam viszont nem más, mint polgárainak összessége. Ennek alapján az állampolgárság csakis a közjogba sorolható. POLNER Ödön: *Észrevételek állampolgársági törvényünkre,* Győr, Győri Hírlap, 1939.

[17] PARRAGI Mária: A magyar állampolgárságról szóló új törvény. *Magyar Közigazgatás* 1993/6; UGRÓCZKY Mária: Az állampolgárság szabályozása Európában. *Acta Humana* 1999/37–38.

[18] HALÁSZ Iván – SCHWEITZER Gábor: „69. § [Állampolgárság]" in Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja III,* Budapest, Századvég, 2009, 2486.

[19] TÓTH Judit. *Státusjogok,* Budapest, Lucidus, 2004, 33.

[20] HALÁSZ – SCHWEITZER (18. j.) 2485.

[21] Robert WALTER – Heinz MAYER: *Grundriss des österreichischen Verwaltungsverfahrensrechts,* Wien, Manz Verlag, 1996, 84.

[22] Az állampolgársági szempontú politikai közösségi tagsági viszony három dimenziót takar. A *diszkrecionális* dimenzió olyan elveket jelenít meg, aminek alapján valakit magába fogad az aktuális politikai közösség (közös nyel, etnikum, kultúra, vallás stb.). A *decíziós* vagy *részvételi* kiterjedés a közösségi döntéshozatali eszköztárat vonultatja fel (népképviselet alapú választási és parlamentáris képviseleti rendszer, törvényhozó hatalmi dominancia, hatalommegosztás, fékek és ellensúlyok), míg az *allokatív* vagy *elosztási* dimenzió a politikai közösségnek a társadalmi javakra vonatkozó elosztási metódusira koncentrál. Ez a három dimenzió a közösségek belső integrációjában legitáló funkcióval bír (diszkrecionális: a közösség határainak felállítása; decíziós: a közösség hatalmi mechanizmusainak meghatározása; allokatív: a közösség belső szolidaritási, szociális kohéziója). HALÁSZ – SCHWEITZER (18. j.) 2486–2487.

[23] Karl DOEHRING: *Allgemeine Staatlehre,* Heidelberg, C.F. Müller, 2000, 26.

[24] A *közjogi* elemet a *ius honorum*, azaz a magisztrátusnak való választhatóság, valamint a légiókban szolgálás joga adta. A *magánjogi* részt egyrészről a *ius commercii*, azaz a civiljogi jogképesség, valamint a *ius conubii*, vagyis a házasságkötésből fakadó családi jogok adták. SZAMEL Lajos: *Az állampolgársági jog közjogi (alkotmányjogi és közigazgatási jogi) illetve magánjogi jellegéről. Kovács István emlékkönyv,* Szeged, JATE, 1991, 194.

[25] A modern jogrendszerek tagozódásnak római jogi gyökerei kapcsán Hamza Gábor kimutatta, hogy nem adekvát a rómaiak *ius publicumát* a modern jogrendszerek *közjogának*, *ius privatumát* pedig *magánjogának* a fogalmával azonosítani. Ennek főbb oka egyrészt hogy a két római fogalom egymástól gyökeresen különböző gazdasági, szociális és jogi környezetben született s jelentősen eltért a római életviszonyok területe is a modern korétól. Másrészt, amíg a modern magánjogban az állam szinte korlátlanul lehet magánjogi jogviszonyok alanya, addig a római kor *ius privatuma* – mivel az állam *(res*

publica) polgárával *(civis Romanus)* csak hierarchikus viszonyban állhatott – az államra hosszú időn át nem vonatkozott. A római jogban tehát ismeretlen volt a közjog és a magánjog mai értelmű megkülönböztetése. A középkori glosszátorok – főként Azo – kimutatták, hogy az egységes jogrendszer döntően mesterségesen meghatározott kritériumok alapján való felosztása hátrányos lehet a jogértelmezésre és a jogfejlődésre. Hamza véleménye szerint ez a megközelítést a glosszátoroktól kezdve a Humanista Iskola jogászain át egészen a modern jogtudomány számos művelőjéig széles körben alkalmazzák az európai és az Európán kívüli jogtudományban is. HAMZA Gábor: „A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció" *Állam- és Jogtudomány* 2005/1, 27–28.

[26] Ennek továbbélése bizonyítékaként Szamel Lajos felhozza a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányát, ahol *a közügyekben való részvétel joga* úgy jelenik meg, ami az embert egy adott államhoz való különös viszonyában illeti meg, amely nem más, mint az állampolgársági jogviszony. Az Egyezségokmányban megfogalmazott közügyekben való részvételi jog említett összetevői azonosak azokkal, amit a római jogi *civitas* tartalmaz, így Szamel arra a következtetésre jut, hogy olyan jogintézménnyel állunk szemben, amelynek tartalma több ezer éves múltra tekinthet vissza s töretlenül nyúlik a jelen viszonyai közé. SZAMEL (24. j.) 195.

[27] Természetesen szabályt erősítő közigazgatási jogi kivétel itt is van, hiszen például az állam illetékes közigazgatási szervének aktusával szabad mérlegeléssel döntheti el, hogy azt, aki nem állampolgára, beengedi-e országa területére, s hogy számára meddig és milyen feltételekkel engedi meg az ott tartózkodást. SZAMEL (24. j.) 195.

[28] SZAMEL Lajos: Az állampolgársági jog reformjáról. *Magyar Közigazgatás* 1991/3, 333–343.

[29] FÜRÉSZ (9. j.) 245.; KENDE Tamás – NAGY Boldizsár: „Köldökzsinór vagy pányva: jogi kötelék az állampolgár (jogi személy) és állama között" in GOMBÁR Csaba – HANKISS Elemér (szerk.): *És mi lesz, ha nem lesz? Tanulmányok az államról a 20. század végén,* Budapest, Helikon-Korridor, 1997, 178. Ugyanezt Ferenczy Ferenc az állampolgárság tartalmi szempontú összetevőjének tartja, mivel szerinte a polgárt érzelmi, morális és etnikai viszony köti államához, amelyet több nemzedék épített fel s így az államban foglaltatik ezek minden erőfeszítése is. FERENCZY Ferenc: *Magyar állampolgársági jog,* Gyoma, Kner Izidor, 1928, 23.

[30] Galina CORNELISSE: *Immigration, Detention and Human Rights. Rethinking Territorial Sovereignty,* Leiden, Brill, 2010, 48; GANCZER (2. j.) 40.

[31] GANCZER (2. j.) 39.

[32] Rottmann v. Freistaat Bayern, C-135/8, Judgment of 2 March 2010. para. 51.

[33] GANCZER (2. j.) 40.

[34] Ganczer Mónika találó példája szerint az állampolgári hűségnek az állampolgárság elvesztésével egyidőben történő megszűnését jelzi a versaillesi békeszerződés 278. cikke is, mely értelmében Németország elismeri korábbi állampolgárai újonnan szerzett állampolgárságát, valamint az állampolgári hűségük megszakadását. GANCZER (2. j.) 40.

[35] Részletesen lásd KISTELEKI Károly: *Az állampolgárság fogalmának és jogi szabályozásának fejlődése. Koncepciók és alapmodellek Európában és Magyarországon*, Budapest, Martin Opitz, 2011.

[36] Friedric MEINECKEH: *Cosmopolitanism and the National State,* Princeton, 1970.

[37] Magyarország – sajátos közép-európai fejlődése következtében – a német mintához igazodott az állampolgársági jog területén is. Alapvetően a *ius sanguinis* talaján áll, *a ius solit* csak kisegítő jelleggel alkalmazza. A 2015 előtti magyar alkotmányban alapvetően a politikai nemzet kategóriái voltak nevesítve, s a kulturális nemzetfelfogás a magyar alkotmányban és általában a magyar közjogban főként kiegészítő elemként volt használatos azzal összefüggésben, hogy a magyar állam támogatja a kulturális nemzethez tartozókat: segíti honosításukat, illetve más támogatásokban és

kedvezményekben részesítik őket. Viszont 2010-ben a parlamenti választások nyomán összeülő új országgyűlés a 2010. évi XLIV. törvénnyel módosította a hatályos állampolgársági törvényt, és ez már a politikai elit nemzetkoncepció-váltásának jogi átültetését hozta: a politikai helyett a kulturális nemzetfelfogást tette dominánssá azzal, hogy az állampolgársági szabályozásban előzőleg is meglévő kedvezményes honosítás jogintézményét úgy változtatta meg, hogy kedvezményesen honosíthatóvá vált az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt, vagy valószínűsíti magyarországi származását.

[38] FÜRÉSZ (9. j.) 243.

[39] SASHALMI Endre: *A nyugat-európai államfejlődés vázlata,* Budapest, Pannonica, 2006, 9–10.

[40] Földi András tanulmányában összeveti a rómaiaknál használt három fogalmat. Lásd FÖLDI András: „Status, res publica, ius publicum. Fogalomtörténeti észrevételek" *Acta ELTE* 2011, 107–133.

[41] PACZOLAY Péter: „Az állam mint a politikaelmélet történeti problémája" in GOMBOS József: *Finnország politikatörténete,* Szeged, JGYTF, 1994, 15–19.

[42] PACZOLAY (41. j.) 19–24; Takács Péter: „A szuverenitás minta az állam fogalmi megragadásának kategóriája" in CSERNY Ákos (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Rácz Attila 75. születésnapja tiszteletére,* Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó, 2013, 126.

[43] Például Angliában az 1590-es évekre a „State" szó már nem a király vagy a királyság státusát, jogi állapotát *(state of the King, state of the Kingdom)*jelentette, hanem felvette modern jelentését. Míg a század elején még a brit szigetekről szólva a királyság vagy az ország kifejezést használták, a század végén már ugyanerre az állam megjelölés szolgált. SASHALMI (39. j.) 11–12.

[44] Georg JELLINEK: *Allgemeine Staatslehre,* Berlin, Häring, 1900, 394–395; Jellinek meghatározását „háromelemű tan"-ként tartja számon a közjogi szakirodalom. PETRÉTEI (6. j.) 243.

[45] Malcolm N. SHAW: *Nemzetközi jog,* Budapest, Osiris, 2009, 179–180.

[46] DEZSŐ Márta: „A szuverenitás" in KUKORELLI szerk. (9. j.) 136.

[47] BUZA László – HAJDÚ Gyula: *Nemzetközi jog,* Budapest, Tankönyvkiadó, 1961, 148; DEZSŐ (46. j.) 137. Részletesen lásd BUZA László: *Államterület és területi felségjog,* Budapest, Grill, 1910; PETRÉTEI (6. j.) 243–248.

[48] Ilyen korlátozás lehet például diplomáciai képviselet létesítése, nemzetközi jogi szolgalom (vasútvonal, tengeri útvonal, légifolyosó átvezetésének és fenntartásának joga) stb. Dezső (46. j.) 137.

[49] Sokáig ható felfogás volt, hogy az államterület olyan tárgya az állam hatalmának, amit az a tulajdonának tekint. Ezt a magánjogi felfogást aztán felváltotta a *dologi jogként* való felfogás, melyet aztán Jellinek utasított el markánsan. Álláspontja szerint a terület nem az állam uralmi tárgya, hanem csak az állam térbeli kiterjedését határozza meg. Vö. DEZSŐ (46. j.) 136.

[50] Az államterületre vonatkozó nemzetközi jogi és közjogi felfogás definitíve is egybeesik. APÁTHY István: Tételes *Európai nemzetközi jog,* Budapest, Franklin Társulat, 1878, 151; FALUHELYI Ferenc: *Államközi jog I. Államközi alkotmányjog és jogtan,* Pécs, Karl Könyvesbolt, 1936, 82; BUZA – HAJDÚ (47. j.) 148; DEZSŐ (46. j.) 136.

[51] FÜRÉSZ (9. j.) 243–244. Hasonló elvet fogalmaz meg Egyed István is, amikor kijelenti, hogy független az ország területén lakástól az állam és polgárai közti kapcsolat. EGYED István: *Közjogi alapismeretek*, Budapest, 1927.

[52] PETRÉTEI (6. j.) 252.

[53] Hendrik SPRUYT: *The Sovereign State and its Competitors. An Analysis of Systems of Change,* Princeton, 1994, 35.

[54] SZŰCS Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról,* Budapest, Magvető, 1983, 51.

[55] Magát a kifejezést az V. században Leó pápa alkotta meg a pápai hatalom magyarázására. Joseph CANNING: *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450,* Budapest, Osiris, 2002, 159. A római jog „újrafelfedezése" a bolognai glosszátor-iskola tudósai által azt eredményezte, hogy a római jog elvei átszivárogtak a kánonjogba. Így az az elv is, amely a pápa abszolút hatalmának *(potestas absoluta)* alátámasztására szolgált: a princepsz a törvények felett áll *(Princeps legibus solutus est).* Valószínűsíthetően ebből eredeztethető a „potestas absoluta" kifejezés, mivel az „absolutus" jogi értelmezése megegyezett a „solutus"-sal. Richard BONNEY: *The European Dynastic States, 1494–1660,* London, Oxford University Press, 1992, 313.

[56] SASHALMI Endre: „Abszolutizmus és isteni jogalap" in KISS Gergely – RADÓ Bálint – SASHALMI Endre (szerk.): *Abszolutizmus és isteni jogalap. Szöveggyűjtemény,* Budapest, METEM, 2006, 16.

[57] Jean BODIN: *Az államról,* Budapest, Gondolat, 1987, 73.

[58] A monarcha személyéről Thomas Hobbes (Leviatán, 1651) teszi át egyértelműen a szuverenitást a személytelen államra *(civitas, commonwealth),* s nála már nem a szuverén uralkodó-alattvaló viszony, hanem a szuverén állam-alattvaló viszony áll a középpontban, ahol az államok jogait és az alattvalók kötelezettségeit kell vizsgálni. Az így megszületett modern államfogalom lényegi eleme az elszemélytelenített közhatalom, amely a társadalmi szerződés alapján akár egy monarcha kezében, akár egy főhatalmat gyakorló testületnél koncentrálódhat. Az adott államban élő nép a szuverén iránt feltétlen hűséggel, engedelmességgel tartozik.

[59] DEZSŐ (46. j.) 122; PACZOLAY (41. j.) 29; HARGITAI József: *Jogi fogalomtár,* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005, 1422.

[60] FÜRÉSZ (9. j.) 244.

[61] Jean-Jacques Rousseau *A társadalmi szerződésről* (Du contrat social, 1762) című értekezésében fogalmazta meg *népszuverenitási elméletét*. Rousseau népszuverenitási elméletének intézményi modelljét a szakirodalom centralizált vagy hierarchizált hatalomgyakorlásnak tartja, ahol a kizárólag a népet megillető törvényhozó hatalomnak teljességgel alá van rendelve a végrehajtó hatalom. Ennek érdekében olyan kormányzati rendszert kell kialakítani a hatalommal való visszaélés kiküszöbölésére, ahol a kormányzat alá van rendelve a polgárok összességének, akik a szuverenitás végső letéteményesei. Ebben a koncepcióban a civil társadalom és a politikai állam egymásba csúszik. Ezzel a felfogással Rousseau válik az államhatalom társadalmi ellenőrzését valló felfogás megalkotójává.

[62] Az állami főhatalomnak, azaz a szuverenitásnak több legitimációs forrását dolgozták ki a különböző korok teoretikusai. Az *egyeduralkodói,* más néven *fejedelmi szuverenitás* tanának kidolgozója Bodin, s ugyanezen az alapon áll Grotius és Spinoza is. Rousseau a fejedelem helyébe a népet teszi, s a *Társadalmi szerződés* című 1762-es művében alapozza meg a *népszuverenitás* koncepcióját. A francia forradalom kezdetén, 1789. augusztus 26-án kiadott *Az ember és a polgár jogainak deklarációja* már nem a nép, hanem a *nemzet szuverenitásáról* ír, s ezzel vette kezdetét a modern nemzeteszme térhódítása. Az angolok más utat jártak be, akik a szuverenitás hordozójának a *parlamentet* tartották. A németek a XIX. században eljutottak az *államszuverenitás* megfogalmazásáig, melyet először a Göttingeni Hetek két tagja, Albrecht és Dahlmann írt le, majd Hegel határozta meg a legszabatosabban. Végül hazai kötődése okán említjük meg a *Szent Korona-tant*, melyben a Szent Korona a felségjogok hordozója és szuverenitás alanya. TAKÁCS Péter: *Államtan: Az állam általános sajátosságai,* Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011, 296–297; TAKÁCS (42. j.) 554–557; DEZSŐ (46. j.) 121–122.

[63] KENDE – NAGY (29. j.) 178-179.

[64] A belső jog és a nemzetközi jog eltérő megközelítését jól demonstrálja az *állampolgár* megjelölésének angol terminusa: belső jogi kontextusban a *citizen* megjelölést, míg nemzetközi jogi összefüggésekben a *nationality* elnevezést használja az angolszász szakirodalom, habár kétségtelenül nem minden esetben következetesen. Carlo GAMBERALE: „National Identities and Citizenship in the

European Union" *European Public Law* 1995, 635.

[65] A vitás kérdések közé tartozott az állampolgársági kötelékből való kilépés joga; a honosítás útján való állampolgárság-szerzés eredményezi-e automatikusan az eredeti állampolgárság elvesztését; fennállhat-e egyidejűleg két állampolgárság; a kettős állampolgár melyik állam polgárának tekintendő harmadik állam területén stb. MASENKÓ-MAVI Viktor: „Az állampolgárság intézménye: fejlődés vagy marginalizálódás?" *Állam- és Jogtudomány* 2006/1, 36.

[66] A Rio de Janeiró-i Egyezményhez vezető tárgyalásokon a nagy kibocsátó államok – például Nagy-Britannia, Oroszország – a honosítás esetleges állampolgárság-vesztő jogkövetkezményével szemben az alattvalói minőség örökös voltának álláspontjára helyezkedtek. MASENKÓ-MAVI (65. j.) 36.

[67] Az állampolgárságról szóló egyezmény 1. cikke szerint: „Az egyén honosítása bármely Szerződő Fél hatósága révén együtt jár az eredeti állampolgárság elvesztésével." A befogadó államoknak kedvez a honosítás tekintetében az 1. cikk. Az egyezmény 4. cikke rendelkezik a területváltozások esetén alkalmazható egyéni opció lehetőségéről. MASENKÓ-MAVI (65. j.) 37.

[68] A nők állampolgárságáról szóló egyezmény 1. cikke alapján a „Szerződő Felek sem az állampolgárságra vonatkozó törvényhozásukban, sem az azt érintő gyakorlatukban nem tesznek semmiféle nem szerinti különbségtételt". Ez a kitétel a nemek egyenlőségének elvét érintő egyik első nemzetközi jogi dokumentummá avatja az egyezményt. MASENKÓ-MAVI (65. j.) 37.

[69] Az ügy Franciaország és Nagy-Britannia közti vita volt amiatt, hogy francia rendeletek nyomán francia állampolgárságot kaptak egyes brit állampolgárok gyermekei. Advisory Opinion on the Tunis and Morocco Nationality Decrees. PCIF, Ser. B. No. 4. 23. p. 9. p. Vö. SHAW (45. j.) 532.

[70] Hague Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws (179 LNTS 89, 99). Vö. AMBRUS Ágnes: „Hontalanság, ENSZ egyezmények és az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának tevékenysége" *Acta Humana* 1999/37–38, 9–10. A 2. cikk ehhez hozzáteszi: „annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az egyén rendelkezik-e egy bizonyos állam álampolgárságával, az adott állam belső joga alapján történik." A Hágai Egyezmény az első egyetemes érvényű állampolgársági dokumentum volt, amely a jogintézmény elveinek és szabályainak egységes összegzésére, valamint az addig ismertté vált problémák végleges igényű rendezésére tett kísérletet. MASENKÓ-MAVI (65. j.) 37.

[71] 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

[72] GANCZER (2. j.) 57-58.

[73] IRK Albert: *Az új nemzetközi jog,* Budapest, Stephaneum, 1922, 18; KENDE – NAGY (29. j.) 181.

[74] A diplomáciai védelemhez való jogot elsőként az 1919-es német Weimari Alkotmány 112. cikkében alkalmazták: „A külfölddel szemben minden birodalmi honosnak a birodalom területén belül és kívül joga van a védelemre." Ezt erősítették a Birodalmi Bíróság 1927-es és 1937-es ítéletei, melyekben kimondták, hogy „az, amit e tekintetben a kormány tesz vagy nem tesz, kizárólag a kormányzati felségjogok gyakorlásának területére esik és annak sem jogszerűségét, sem célszerűségét a bíróság nem vizsgálhatja felül." HARGITAI József: „Az állampolgárság a nemzetközi jogban és az alkotmányjogban (Gondolatok az új alkotmány szabályozási koncepciójáról)" *Magyar Jog* 1996/12, 714.

[75] HARGITAI (75. j.) 706.

[76] Nem az effektivitás elve az egyetlen elméleti és gyakorlati eszköz, amelyet kidolgoztak az alkalmazandó állampolgárság megállapítására. Használják például a megszerzés sorrendjét, a *ius sanguinis* primátusát a *ius solival* szemben, a család egységének elvét, a választójog gyakorlásának elvét stb. A konkrét problematika leghatékonyabb feloldását viszont az effektivitás elvével érték el. HARGITAI (75. j.) 713.

[77] A Hágai Egyezmény megfogalmazása szerint vita esetén azon állam polgárának kell a kettős állampolgársággal rendelkező személyt tekinteni, ahol a szokásos, fő lakóhelye van és amelyikhez a

legeffektívebb kapcsolatok fűzik. A tartalmi elemek számbavevése dönti el, hogy melyik állammal szemben tanúsít az illető valódi és erős kötődést. HARGITAI (75. j.) 708.

[78] A Nottebohm-ügy valójában Liechtenstein és Guatemala állam közötti per volt. 1951-ben fordult keresettel Liechtenstein Guatemala ellen a hágai Nemzetközi Bírósághoz egy Nottebohm nevű személy ügyében. A Bíróság az eljárásban részletesen megvizsgálta a férfi családi és üzleti kapcsolatait és megállapította, hogy Nottebohm liechtensteinivé honosítása nem gyengítette korábban fennálló kötődéseit. Ennek alapján a Nemzetközi Bíróság 1955. április 6-i ítéletében úgy döntött, hogy Liechtenstein keresete megalapozatlan volt, a Hercegség nem részesíthette volna konzuli védelemben a férfit Guatemalával szemben, mivel *Nottebohm esetében az állampolgárság tartalmát képező tényleges kötődés államához nem állt fenn*, a férfi valódi célja csak egy semleges állam polgárságának megszerzése volt – az ahhoz kapcsolódó konzuli védelemmel együtt. LAMM Vanda: *A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei, 1945–1993,* Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1995, 74–79. Fontos körülmény, hogy a Nemzetközi Bíróság a diplomáciai védelem kapcsán mondta ki, hogy más állam nem effektív állampolgárság esetén annak el nem ismeréséről dönthet, és így a diplomáciai védelem nyújtása meghiúsulhat, vagyis nem általános jelleggel mondta ki az elvet, hanem ebben a speciális esetben.

[79] SHAW (45. j.) 533.

[80] TÓTH (19. j.) 38–39.

[81] GANCZER (2. j.) 41.

[82] Az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 15. § (1) bekezdés szerint: „Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz.” Az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 24. § (1) bekezdés alapján: „Minden gyermeknek joga van arra, hogy állampolgárságot szerezzen.” Az 1997-es Az Állampolgárságról szóló Európai Egyezmény (ET Egyezmény) 4. cikke kimondja: „Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz.” FÜRÉSZ (9. j.) 246.

[83] MASENKÓ-MAVI (65. j.) 40.

[84] A probléma legutóbbi európai szintű megfogalmazása az ET Egyezmény 14. cikke, amely azt az elvárást fogalmazza meg, mely szerint az állam engedélyezze többes állampolgárság keletkezését törvény erejénél fogva, hogy a) születéskor automatikusan különböző állampolgárságokat megszerzett gyermekek ezeket az állampolgárságokat megtarthassák; b) állampolgáraik másik állampolgársággal is rendelkezhessenek, amennyiben ezt a másik állampolgárságot automatikusan, házasságkötés révén szerzik meg; A 17. cikk szerint a másik állampolgársággal rendelkezőt ugyanazon jogok és kötelezettségek illetik meg azon részes állam területén, ahol tartózkodnak, mint a részes állam bármely állampolgárát, kivéve a diplomáciai és a konzuli védelmet, valamint a nemzetközi magánjogi szabályok alkalmazását.

[85] Az ET Egyezmény 5. cikke szerint tilos a nemen, valláson, fajon, bőrszínen, nemzeti vagy etnikai származáson alapuló megkülönböztetés, gyakorlat, illetve tilos a diszkrimináció a született és honosított állampolgárok között is.

[86] Az ET Egyezmény 7. cikke alapján az adott állam megszüntetheti annak az állampolgárságát, aki a) egy másik állampolgárságot önkényesen megszerzett; b) csalás, hamis adatszolgáltatás vagy bármely releváns tény eltitkolása révén szerezte az állampolgárságát; c) önkéntes szolgálatot vállalt egy külföldi katonai erőnél; d) a részes állam alapvető érdekeit súlyosan sértő magatartás tanúsított; e) a részes állammal, szokásosan külföldön tartózkodóként, tényleges kapcsolattal nem rendelkezik; f) kiskorúsága alatt nem szerzett törvény erejénél fogva állampolgárságot; g) örökbefogadásakor az örökbefogadó szülők egyikének vagy mindkettőnek a külföldi állampolgárságát megszerzi vagy azzal már rendelkezik.

[87] SZAMEL (24. j.) 208.

[88] A magyar állampolgárság jelenleg hatályos megszerzési módjai – a *ius soli* kisegítő alkalmazása melletti *ius sanguinison,* a honosításon és a visszahonosításon túl – a családjogi tényekkel, valamint a nyilatkozattétellel való státusszerzés.

[89] FÜRÉSZ (9. j.) 252.

[90] A *ius solit* alkalmazó államok a főszabály alól több kivételt is kikötnek, így például a diplomáciai testület tagjainak gyermekei nem kapnak automatikusan állampolgárságot, illetve egyes államok az ellenséges megszállás alatt álló területen született, ellenséges állampolgárságú apáktól született gyermekeknek sem adják meg az állampolgárságot stb. SHAW (45. j.) 533.

[91] FÜRÉSZ (9. j.) 258–259.

[92] Az 1993. évi LV. törvény 6. §.-a alapján a Magyar Köztársaság elnökének diszkrecionális jogkörébe tartozó döntés a magyar állampolgársági kérelem elbírálása. Az ebben a kérdésben hozott döntését az elnök nem köteles indokolni és határozata azonnal jogerőre emelkedik. Ellene nem kezdeményezhető sem bármilyen jogorvoslat, sem fellebbezési lehetőség, sem pedig bírósági felülvizsgálat. MADARI Edit: „Az állampolgársági kérelmekről" *Magyar Közigazgatás* 1993/10, 625.

[93] A magyar szabályozás szerint a honosítás kérdésében – az állampolgársági ügyekért felelős miniszter előterjesztése alapján – döntő köztársasági elnök a kérelem elbírálásakor szabadon mérlegelheti, hogy a) a kérelmező honosítása érinti-e a Magyarország érdekeit, b) a kérelmező honosítása eredményezhet-e érdeksérelmet, vagy ellenkezőleg, c) a kérelmező honosítása kívánatos. FÜRÉSZ (9. j.) 254–255. Az 1993. évi LV. törvény 4. §. (7) alapján a köztársasági elnök – az állampolgársági ügyekért felelős miniszter előterjesztése alapján – felmentést adhat a honosítás további feltételei alól, ha a kérelmező honosításához Magyarországnak fontos érdeke fűződik, amennyiben a kérelmező a magyar jog szerint büntetlen előéletű és a kérelem elbírálásakor ellene magyar bíróság előtt büntetőeljárás nincs folyamatban, és honosítása Magyarország közbiztonságát és nemzetbiztonságát nem sérti.

[94] Az államfő honosítási döntését nem lehet bíróságon megtámadni. HARASZTI Katalin: „A magyar állampolgárság megszerzése; döntéselőkészítés, elnöki diszkréció" *Magyar Közigazgatás* 1998/1, 30.

[95] FÜRÉSZ (9. j.) 256. Az 1993. évi LV. törvény 1.§ (4) bekezdése kimondja: „A törvénynek nincs visszaható hatálya. A magyar állampolgárságra azok a szabályok az irányadók, amelyek az állampolgárságra ható tények vagy események bekövetkezésekor hatályban voltak."

[96] FÜRÉSZ (9. j.) 252.

[97] FÜRÉSZ (11. j.) 38. Megjegyzendő, hogy a különbségtétel elvi tiltása ellenére a gyakorlatban mégis létezik ezirányú megkülönböztetés, például az Amerikai Egyesült Államok elnökének csak ténylegesen az USA területén született személyt lehet választani.

[98] A hatályos magyar honosítási eseteket lásd 1993. évi LV. törvény 4. §.

[99] Az anya állampolgárságát a gyermek csak akkor követte, ha házasságon kívül született.

[100] A jelzett probléma valós voltának ékes bizonyítéka az Európa Tanács 1977. május 27-én elfogadott, *A különböző állampolgárságú házastársak állampolgárságáról* szóló *(77) 12. sz. határozata.* Ezen kötelező jellegű ajánlás a részes államokat felhívja, hogy „tegyenek lépéseket azoknak a megkülönböztető feltételek kiküszöbölésére, amelyek alapján – a külföldi feleségekhez hasonlóan – *a külföldi férjeknek is lehetővé válik az adott állam kötelékébe tartozó házastársuk állampolgárságának felvétele."* BENEDEK Katalin: „Az Európa Tanács családjogi tárgyú ajánlásai" *Magyar Jog* 1993/10, 629.

[101] SZAMEL (24. j.) 201–202.

[102] Az 1957-es ENSZ Egyezmény az 1. cikke kimondja, hogy a részes államok polgárainak külföldi állampolgárral történő házasságkötése, vagy az ilyen házasság felbontása, sem a férj állampolgárságának a házasság ideje alatt történő megváltoztatása önmagában nem lehet kihatással

a feleség állampolgárságára. Ezen felül még az ET Egyezmény 4. cikkének d) pontja is kimondja ugyanezt az elvet.

[103] A gyermekek jogainak elismerésének és védelmének első dokumentuma az 1928-as Genfi Nyilatkozat volt a gyermekek jogairól. Ezt követően az 1959. november 20-i ENSZ Közgyűlés fogadott el Gyermekjogi Nyilatkozatot, majd ezt követte az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya, melyben fontos gyermeki jogokat deklaráltak. A jogfejlődés aztán 1989-ben vezetett el egy átfogó megállapodáshoz, a Gyermek Jogairól szóló ENSZ Egyezményhez. KISS Éva: „A gyermek jogairól szóló Egyezményből adódó feladatok a Családjogi törvény módosítása kapcsán" *Magyar Jog* 1993/8, 521.

[104] Az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának 24. cikkének 2. és 3. bekezdése alapján.

[105] Az ENSZ 1989-es a Gyermek Jogairól szóló egyezményének 7. cikke alapján.

[106] Ilyen kedvezmény lehet pl. külföldi állampolgárral kötött házasság ténye (férfinak és nőnek is); a szülő számára gyermeke állampolgársága; a gyermek számára örökbefogadójának állampolgársága; a gyermek számára a ius soli alkalmazása; a hontalanság elkerülését elősegítő szabályok alkalmazása; a magyar jogban a magukat magyar nemzetiségűnek valló, magyar felmenőkkel rendelkező nem magyar állampolgárok kategóriája stb. FÜRÉSZ (9. j.) 253 –254.

[107] Ausztria OPTK 1859, Németország 1870. évi törvény; Svájc 1876. évi törvény; Olaszország 1865. évi PTK; Nagy-Britannia 1870. évi törvény; Magyarország 1879. évi L. törvény.

[108] *Ausztria:* elbocsátás, törvényesítés, más állam polgárságának megszerzése, házasság; *Németország:* elbocsátás, törvényesítés, hatósági határozat, házasság, 10 évi megszakítás nélküli távollét; *Svájc*: más állam polgárságának megszerzése, házasság; *Olaszország:* külhoni közhivatal betöltése és katonai szolgálat teljesítése, lemondás, más állam polgárságának megszerzése, házasság, 10 évi megszakítás nélküli távollét; *Nagy-Britannia*: lemondás, más állam polgárságának megszerzése, házasság.

[109] A lex Kossuthnak is nevezett állampolgárság-vesztési jogcím következtében szűnt meg 1890. január 8-án Kossuth Lajos magyar állampolgársága. Bővebben lásd KISTELEKI (35. j.) 185–190.

[110] Az 1879. évi L. törvény 30. § alapján az a magyar állampolgár, aki az illetékes hatóság (belügyminiszter, horvát-szlavón bán, határőrvidéki országos hatóság) engedélye nélkül más állam szolgálatába állt, és ezen hatóság felszólítására ebből a szolgálatból ki nem lépett, az illetékes hatóság határozata alapján elvesztette állampolgárságát. A belügyminiszter vagy a horvát bán által kiadott hatósági határozat – amelyet kizárólag a törvényben előírt esetekben lehetett alkalmazni – egy deklaratív aktus volt, amit a miniszterelnök tudomására kellett hozni. Az állampolgárság elvesztésén további jogkövetkezmény volt a nemesi ranggal rendelkezőktől a nemesi rang megvonása. A hatósági határozattal történő állampolgárság-vesztés következtében az illető személy nem szerezhetett újabb állampolgárságot, ami e jogintézmény szankció jellegét erősíti. KISTELEKI (35. j.) 185.

[111] A faji alapú törvényhozás a náci Németországban kezdődött ún. *nürnbergi törvényekkel,* amely aztán mintául szolgált a német befolyás alatt álló európai államok saját zsidótörvényeinél. Három törvényt fogadott el a Reichstag az 1935. szeptember 15-i nürnbergi ülésén: a birodalmi zászlóról szóló törvényt; a német vér és a német becsület védelméről szóló törvényt; és a birodalmi polgárságról szóló törvényt. Utóbbiban az addigi szabályozással szemben nem egy, hanem kétfajta állampolgársági minőséggel operált a náci törvényalkotó. A törvény különbséget tett állampolgár és birodalmi polgár *(Reichsbürger)* között. Állampolgárnak – vagyis egy tagállam polgárának – azt tekinti, aki a német birodalom Védőszövetségéhez *(Schutzverband)* tartozik és ennek fejében a német birodalommal szemben különösen el van kötelezve. Birodalmi polgár viszont „csakis az a német vagy fajrokonvérű állampolgár, aki magatartásával bebizonyítja, hogy hajlandó és alkalmas arra, hogy a német népet és a birodalmat hűen szolgálja". A törvény a továbbiakban meghatározta, hogy a birodalmi polgári jogosultság az ún. birodalmi polgári oklevél adományozása útján szerezhető meg,

illetve csak birodalmi polgár részesülhetett politikai jogok gyakorlásában. Ezt a szabályozást két hónap múlva kiegészítették az ún. „kevert vérűekről” szóló törvénnyel, melyben egyrészt meghatározták a zsidó és a „kevert fajú” személyek fogalmát, másrészt kimondták, hogy zsidó nem lehet a birodalom polgára, őket a törvényalkotó kizárja a politikai jogok gyakorlásából, valamint megtiltja számukra a közhivatal-viselést. NÉMETH István: *Németország története 1871–1990,* Budapest, Aula, 2002, 232–233.

[112] Ennek keretében a jogszabály felhatalmazza a belügyminisztert, hogy hatálytalanítsa az 1914. július l-je után magyar állampolgárságot kapott zsidók honosítását, illetve visszahonosítását, amennyiben nevezetteket életviszonyaik nem utalják arra, hogy az ország területén maradjanak, ha a honosításnak illetve visszahonosításnak a törvényben meghatározott előfeltételei nem állottak fenn, illetve ha a magyar állampolgárság megszerzése érdekében a nevezett személyek bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget követtek el vagy a hatóságot megtévesztették. A jogfosztást ez esetben is kiterjesztették az inkriminált személy feleségére és kiskorú gyermekeire. A zsidótörvények társadalmi következményeihez lásd ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században,* Budapest, Osiris, 2000, 194–195; UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon, 1919–1944.* Budapest, Jelenkor, 2016.

[113] A beterjesztő, Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter indoklásában úgy érvelt, hogy nem maradhat a magyar állam polgára a továbbiakban olyan személy, „akiben nincs meg a nemzethez tartozásnak, a sorsközösségnek, a nemzethez való hűségnek, a nemzet megbecsülésének az az érzése, ennek az érzésnek az a foka, amely erkölcsi tartalmát adja az állampolgári köteléknek”. Az 1939–1944. évi Országgyűlés. *Képviselőházi Napló,* 1. k. 309.

[114] Két személyi csoportja terjeszti ki a törvény a hátrányos jogkövetkezményeket. Az egyik csoport azon külföldön tartózkodó személyek köre, akikkel szemben a bíróság az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvényben meghatározott bűntett vagy vétség miatt bűnösségét megállapítható ítéletet hozott, illetve akikre nézve a bíróság megállapította, hogy háború idején az ellenséghez pártoltak s azt segítették (kémkedéssel, fegyveres szolgálattal, másnemű szolgáltatással) vagy e célból ellenséges csapathoz csatlakoztak vagy önként ellenséges területre távoztak. A másik személyi csoport azon belföldieket foglalja magába, akik a magyar kormány engedélye nélkül idegen állam kormányától, bármely más szervétől vagy külföldi politikai szervezettől bármilyen politikai tisztséget vagy megbízatást elvállalnak, vagy valamely külföldi politikai szervezet tagjává válnak, illetve tevékenységében rész vesznek.

[115] Nem saját „innováció” ez a megfosztási jogcím, nemzetközileg is használták például az állam és a társadalom védelmét szolgáló fasiszta olasz jogszabályok közé tartozó 1926. január 31-i törvényt a külföldre menekültek nemzetellenes tevékenységének büntetőjogi következményeiről, mely szerint a külföldre menekültet megfosztják állampolgárságától, súlyosabb esetekben ehhez vagyonuk zár alá vétele vagy elkobzása is járul.

[116] 9.550/1945. M.E. számú rendelet a német állampolgárok honosításának és visszahonosításának hatálytalanításáról; 12.330/1945. M.E. számú rendelet a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről; a 7.970/1946. M.E. számú rendelet, ami alapján a Németországba áttelepített magyar állampolgárok Magyarország területének elhagyása napján elvesztették magyar állampolgárságukat. A „rendszeridegen” személyekkel szembeni jogszabályok: a külföldön tartózkodó egyes személyeknek magyar állampolgárságuktól való megfosztása tárgyában kiadott 1947. évi X. törvény, az 1948. évi XXVI. törvény, amely az előző szabályozást tovább szigorította, a második állampolgársági törvényünk, az 1948. évi LX. törvény, és a harmadik egységes állampolgársági törvény, az 1957. évi V. törvény megfosztással kapcsolatos szabályozása, valamint az 1957. évi 55. törvényerejű rendelet, amely az előző törvény végrehajtási utasítása.

[117] Az 1921. évi XXXIII. törvény, amely a trianoni békeszerződést cikkelyezte be hazai jogunkba, amiben a jóvátétel is megjelent a 63. §-ban, az opció intézményének bevezetésével. Eszerint azok a 18 évesnél idősebb személyek, akik magyar állampolgárságukat a 61. § alapján elvesztették és új állampolgárságot nyertek, a szerződés életbelépésétől számított egy évi időtartamon belül – 1921.

július 26-tól 1922. július 26-ig – jogot nyertek magyar állampolgárság igénylésére (opció), ha illetőségük előzően Magyarország területén volt. Ennek alapján minden magyar állampolgárnak, aki a trianoni békeszerződéssel vesztette el magyar állampolgárságát, lehetősége nyílt Magyarország javára optálni. Az 1922. évi XVII. törvény, amelynek 24. §-a lehetővé tette a trianoni békeszerződés folyományaként megszűnt magyar honosság kedvezményes eljárás útján való visszaszerezhetőségét. A trianoni békeszerződésből eredő állampolgársági problémákat átfogó jelleggel csak a második állampolgársági novella, az 1948. évi LX. törvény szabályozta. A jóvátételi szabályozás másik csoportját alkotják azok a jogszabályok, amelyek a megfosztás hátrányos jogkövetkezményeit szüntetik meg. Ide tartoznak: 285/1945. M.E. számú rendelet a baloldali politikai meggyőződés és tevékenység miatt elítéltek, illetve hátránnyal sújtottak rehabilitálásáról; a 200/1945. M.E. számú rendelet hatályon kívül helyezte a zsidótörvényeket és rendeleteket; a NET 1955. évi 11. számú törvény erejű rendelet, amely az országhatárokon kívül tartózkodó magyar állampolgárok tekintetében gyakorol kegyelmet. Az újabb politikai rendszerváltozásig kellett aztán várni, hogy a jóvátétel igényével az 1945 utáni politikai rezsim alatt állampolgárságuktól megfosztott személyek is rehabilitációban részesüljenek. Az 1990. április 5-én hatályba lépő 1990. évi XXVII. törvény hatályon kívül helyez minden olyan egyedi megfosztó határozatot, amelyet az 1947. évi X. törvény, az 1948. évi LX. törvény, 1948. évi XXVI. törvény és az 1957. évi V. törvény alapján hoztak. A nevezett személyek a Magyar Köztársaság elnökéhez címzett nyilatkozattal, a nyilatkozattétel időpontjától nyerik vissza magyar állampolgárságukat. Nagyon hamar kiderült azonban, hogy ez a törvény csak az akkor élő személyekre terjedt ki, a már nem élőkkel kapcsolatos joghátrányt nem érintette. Ezért 1990. május 22-én kihirdették az 1990. évi XXXII. törvényt, amely az előző jogszabály rendelkezéseit egészítette ki azzal, hogy az időközben elhunyt személyeket úgy kell tekinteni, hogy a jogfosztó intézkedések következtében magyar állampolgárságukat nem vesztették el. Hasonlóan intézkedik negyedik állampolgársági törvényünk az 1993. évi LV. törvény, amely zárórendelkezései közt szerepeltetve az egyedi határozatok hatálytalanítását a megfosztáson túl azt az 1947. szeptember 15. és 1990. május 2. közötti elbocsátottakra is kiterjeszti.

[118] PETRÉTEI (6. j.) 255.

[119] Megállapította a 2011. évi CCI törvény 71. § (1) bekezdése.

[120] A magyar állampolgársági regulák diszkriminatív és jóvátételi szabályozásának bővebb kifejtését lásd KISTELEKI (35. j.), 185–212; KISTELEKI Károly: „Magyar állampolgárság a XX. században” *Állam- és Jogtudomány* 2000/1–2, 57–78.

[121] AMBRUS (70. j.) 7–8. A két kör elkülönítésének egyik oka az a téves megítélés, hogy a de facto hontalanok menekültek.

[122] Az államutódlás kérdését részletesen lásd GANCZER (2. j.) különösen 85–293.

[123] AMBRUS (70. j.) 11–17.

[124] Az ENSZ két egyezményt adott ki: az 1954. évi egyezményt a hontalanok helyzetéről és az 1961. évi egyezményt a hontalanság csökkentéséről. Utóbbi egyezmény 11. cikke alapján az ENSZ Közgyűlése 1974 decemberétől kezdődően felhatalmazta az 1951-ben alapított ENSZ Menekültügyi Főbiztosságot, hogy a hontalanok és az egyes államok között közvetítőként járjon el az egyezmény rendelkezéseinek érvényre juttatásában. Az ENSZ Közgyűlésének 50/152. számú, 1996. február 9-én kelt határozata olyan állampolgársági szabályok megalkotására szólította fel a tagállamokat, amelyek hozzájárulnak a hontalanság visszaszorításához és összhangban állnak a nemzetközi jog alapvető elveivel. Az ET Egyezmény 4. cikkének b) pontja kimondja, hogy a hontalanság kerülendő. AMBRUS (70. j.) 5, 9–10.